

Stradanje djece u Domovinskom ratu

Jukić, Karmen

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:115054>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za nastavničke studije u Gospiću

Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij

Učiteljski studij u Gospiću

Karmen Jukić

Stradanje djece u Domovinskom ratu

Diplomski rad

Gospić, listopad 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za nastavničke studije u Gospiću
Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij
Učiteljski studij u Gospiću

Stradanje djece u Domovinskom ratu

Diplomski rad

Student/ica:

Karmen Jukić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Ante Delić

Gospić, listopad 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Karmen Jukić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom „**Stradanje djece u Domovinskom ratu**“ rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Gospić, listopad 2024.

SAŽETAK

Domovinski rat u Hrvatskoj rezultirao je velikim brojem civilnih žrtava. Tijekom ratnih sukoba, mnogi civili izgubili su živote, uključujući žene i djecu. Prema prikupljenim podacima, tijekom rata je ubijeno oko 400 djece, dok je više od 1200 ranjeno, a mnogi od njih ostali su trajni invalidi. U prvim godinama sukoba, velik broj djece bio je prisiljen napustiti svoje domove, bilo kroz izbjeglištvo ili progonstvo. Njihove kuće, škole, vrtići i igrališta bili su uništeni. Mnogi su bili svjedoci nasilja nad svojim bližnjima – prijateljima, rodbinom ili roditeljima – dok su neki ostali bez roditeljske skrbi. Njihova svjedočanstva i crteži svjedoče o nemoći, strahu i trajnoj traumi, dok je njihovo djetinjstvo nepovratno izgubljeno.

Tema položaja djece kao žrtava rata – ostaje nedovoljno istražena i rijetko prisutna u javnim raspravama. Slaba razina kolektivnog sjećanja na djecu koja su stradala u ratu očituje se u činjenici da imaju jedino dva spomenika koja su posvećena stradaloj djeci, oba su smještena u Slavanskom Brodu. Nekoliko godina unazad pojavljuju se knjige, dokumentarni filmovi te znanstveni simpoziji koji istražuju sudbine stradale djece.

KLJUČNE RIJEČI: Domovinski rat, djeca, traume, izgubljeno djetinjstvo

SUMMARY

The Croatian Homeland War claimed numerous civilian lives, including a significant number of children. According to collected data, around 400 children were killed during the war, while over 1200 were injured, many of whom were left with permanent disabilities. In the early years of the conflict, a large number of children were forced to leave their homes, either through displacement or exile. Their houses, schools, kindergartens, and playgrounds were destroyed. Many witnessed violence against their loved ones – friends, relatives, or parents – and some were left without parental care. Their testimonies and drawings reveal helplessness, fear, and lasting trauma, while their childhoods were irreversibly lost.

The issue of children's position as war victims remains under-researched and seldom addressed in public discussions. The weak level of collective memory regarding the children who perished during the war is evident in that there are merely a couple of monuments dedicated to the children who were killed and injured, both of which are located in Slavonski Brod. Only in recent years have scientific symposia, books, and documentary films started to explore the fates of these children.

KEYWORDS: The Homeland War, children, trauma, lost childhood

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. DOMOVINSKI RAT	2
2.1. Uzroci i povod rata.....	2
2.2. Tijek rata.....	6
2.3. Posljedice rata.....	9
3. ŽRTVE DOMOVINSKOG RATA.....	12
4. CIVILNA I PRAVNA ZAŠTITA CIVILA I DJECE U DOMOVINSKOM RATU	14
4.1. Civilna zaštita.....	14
4.2. Pravna zaštita civila i djece	17
4.3. Viktimizacija djece u ratu.....	21
5. PROGONSTVO DJECE	25
5.1. Psihološke traume djece kao posljedica rata	26
6. DJECA KAO SUDIONICI DOMOVINSKOG RATA	29
7. PREKINUTO DJETINJSTVO	32
7.1. Slavonski Brod.....	33
7.2. Vukovar	36
8. PODACI O UBIJENOJ I POGINULOJ DJECI U DOMOVINSKOM RATU	38
9. ZAKLJUČAK	40
10. LITERATURA.....	42
11. POPIS ILUSTRACIJA.....	45

1. UVOD

Domovinski rat, koji se vodio od 1991. do 1995. godine na području Republike Hrvatske, ostavio je duboke tragove na društvo, a posebno na najranjivije skupine – djecu. U ratu, koji je u svojoj srži bio obrambeni, civili su se našli u izravnom sukobu i na prvoj liniji bojišnice. Djeca su, zbog svoje mladosti i ranjivosti, posebno stradala kao žrtve ratnih zbivanja.

Tisuće djece bilo je izloženo traumama, gubitku voljenih, protjerivanju iz svojih domova, a mnoga su izgubila svoje živote. Iako su ratne traume ostavile neizbrisiv trag na generacijama koje su odrastale u tom vremenu, njihovo stradanje često ostaje nedovoljno istraženo i dokumentirano.

Ovaj rad bavit će se temom djece kao žrtava Domovinskog rata, analizirajući njihov položaj, sudbinu i posljedice koje su ratna zbivanja ostavila na njihov život. Poseban naglasak stavljen je na gradove Slavonski Brod i Vukovar, s obzirom na razmjere ratnih strahota, odnosno stradanja djece u njima. Cilj je osvijetliti težinu patnji koje su djeca pretrpjela te ukazati na dugoročne posljedice rata na najmlađe članove društva. Također, rad će se baviti pitanjem koliko su njihove traume prepoznate i obrađene u poslijeratnom društvu te što je učinjeno kako bi se osigurala psihološka podrška i rehabilitacija djece koja su preživjela ratne strahote.

2. DOMOVINSKI RAT

2.1. Uzroci i povod rata

Domovinski rat (1991.-1995.) bio je kompleksan sukob s dubokim korijenima u političkoj, etničkoj i povijesnoj stvarnosti bivše Jugoslavije. Jugoslavija je bila federacija sastavljena od Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Crne Gore i Srbije s dvije federalne jedinice unutar Srbije: Kosovo i Vojvodina.

Ekonomija Jugoslavije počela je opadati krajem 1970-ih i tijekom 1980-ih, što je dovelo do povećanja političkih napetosti. Nakon donošenja Ustava 1974. godine, unutarnja politička kriza u Jugoslaviji privremeno je bila smirena. Međutim, krajem 1980-ih, raspad SSSR-a ostavio je posljedice na sve socijalističke režime u istočnoj i jugoistočnoj Europi, uključujući i Jugoslaviju, koja se već duži period suočavala s političkom i ekonomskom krizom. Geopolitička situacija svijeta drastično se promijenila u kratkom vremenskom periodu, a proces napuštanja socijalističkih režima u brojnim državama nije prošao bez sukoba (Dukovski, 2012).

Sukobi u Jugoslaviji iznova su izbili nedugo poslije smrti Josipa Broza Tita, 1981. godine poslije sukoba na Kosovu, koje je tada zahtijevalo samostalnost, ali Srbija nije bila spremna prihvatiti. Srbija je ofenzivu Albanaca koja se događala na Kosovu opisala kao masakr nad srpskim narodom. U tom vremenskom razdoblju krizna situacija se sve više povećavala, a rješenje za kriznu situaciju sugerirao je SK Srbije: ostvarivanje centraliziranog i jedinstvenog sustava. SK Slovenije taj prijedlog nikako nije prihvaćao. U to vrijeme u Srbiji je krenuo nastajati stereotip o ugroženosti Srba i kult mučeništva. Godine 1984. formiran je Odbor za obranu slobode misli i govora koji se zauzimao za obranu svih neprijatelja socijalističke Jugoslavije, ali su velikosrpski nacionalisti ubrzo preuzeli dominaciju. Djelovanje Odbora ubrzo je počelo ići prema srpskom nacionalizmu. Oživljavanje srpske ideologije bilo je neizbježno, a ponajviše u medijima te književnosti (Goldstein, 2008).

Pad Berlinskog zida 1989. i val demokratskih promjena diljem Istočne Europe dodatno su potaknuli reformističke pokrete unutar Jugoslavije. Svaka republika imala je svoje ekonomske i političke interese, što je dodatno kompliciralo situaciju. U tom kontekstu, Slovenija i Hrvatska počele su sve otvorenije izražavati želju za nezavisnošću. Nacionalne

tenzije bile su prisutne u Jugoslaviji desetljećima, ali su postale izraženije nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. godine. Tito je održavao jedinstvo Jugoslavije kroz politiku "bratstva i jedinstva", ali nakon njegove smrti, federalna vlada oslabila je, a nacionalistički pokreti su jačali. U Hrvatskoj, dolazi na vlast Franjo Tuđman i njegova Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Tuđmanova politika bila je usmjerena prema jačanju hrvatske suverenosti, što je izazvalo otpor srpske manjine u Hrvatskoj (Goldstein, 2008).

Na čelu srpskog nacionalističkog pokreta stajao je Slobodan Milošević, koji je težio očuvanju srpske dominacije unutar Jugoslavije. Miloševićev režim provodio je politiku centralizacije i jačanja srpskog utjecaja, što je izazvalo otpor drugih republika, posebno Hrvatske i Slovenije. Kroz kontrolu nad JNA (Jugoslavenska narodna armija), Milošević je pokušavao zadržati Jugoslaviju pod srpskom dominacijom, koristeći vojnu silu protiv republika koje su tražile nezavisnost. Milošević uskoro kreće s propagandom, preuzevši najcjedeniji jugoslavenski list pod nazivom Politika. Sljedeću godinu započinje „jogurt-revolucija“¹ i „događanje naroda“ ili „skupovi istine“, za to vrijeme je Milošević primjenjivao likvidiranje političkih neistomišljenika u neovisnim regijama Vojvodini i Kosovu, ali ni republika Crna Gora nije ostala pošteđena (Goldstein, 2008).

Na početku 1990. godine održan je četrnaesti sastanak SKJ s namjerom da se pronade rješenje za krizu u Jugoslaviji, ali ishod je bio suprotan. Par dana poslije početka kongresa, delegacije Slovenije i Hrvatske odlučile su ga napustiti te su odbile srpski prijedlog o ponovnom uspostavljanju centralizma kao načina za prevladavanje krize. Makedonija i BiH također su odbile zahtjev Crne Gore i Srbije da se rad kongresa nastavi. Upravo tako Savez komunista Jugoslavije se raspao, a JNA je bila jedina preostala vlast u Jugoslaviji. Do tada, JNA je već bila duboko politički angažirana, isto tako otkada je počela kriza na Kosovu postala je sredstvo za ostvarivanje nove nacionalističke doktrine. Samim time je, uz gospodarsku, krenula i ozbiljna politička kriza u Jugoslaviji (Žunec, 1997).

Nedugo nakon što se Savez komunista Jugoslavije raspao, Predsjedništvo SFRJ sazvalo je sastanak čelnika svih republika kao i autonomnih pokrajina kako bi dogovorili novo uređenje države. Stavovi za budućnosti Jugoslavije bili su podijeljeni: Srbija i Crna Gora borile su se za

¹ Revolucija je nazvana jogurt-revolucijom zbog toga što je zgrada pokrajinskog komiteta u Novom Sadu bila polijevana jogurtom.

federaciju, dok su Hrvatska i Slovenija preferirale konfederaciju. BiH i Makedonija nisu se jasno opredijelile, ali su podržavale očuvanje Jugoslavije. Kada Srbija nije uspjela nametnuti federativno uređenje u Skupštini SFRJ, započeli su novi pregovori koji su trajali do polovice 1991. godine, a tada su BiH i Makedonija predložile asimetričnu federaciju. Nakon ne prihvaćanja i tog prijedloga, dogovori su u cijelosti propali (Marijan, 2016).

Prvi višestranački izbori organizirani su već 1990. godine od strane republika unutar Jugoslavije, poslije čega su komunističke stranke zadržale vlast jedino u Srbiji te Crnoj Gori (Žunec, 1997).

U Hrvatskoj je odnijela pobjedu Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) koju je predvodio Franjo Tuđman. Stranka demokratskih promjena (SDP), koja je okupljala bivše članove Saveza komunista Hrvatske, završila je na drugom mjestu. Također te iste godine, zakonskim prijedlozima na Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, socijalistička terminologija u Hrvatskoj je zamijenjena suvremenom upravnom terminologijom. Isto tako, utvrđena je himna Republike Hrvatske te grb i zastava (Narodne novine, 1990).

Pred kraj 1990. godine donesen je Ustav Republike Hrvatske od strane Sabora Republike Hrvatske. Utvrđeno je da je Republika Hrvatska nacionalna država hrvatskog naroda, ali isto tako i država kojoj pripadaju ini narodi te manjine kojima su državljani: Talijani, Slovaci, Česi, Slovenci, Mađari, Muslimani, Srbi, Židovi i drugi. Također, njima je bila zajamčena jednakost s građanima koji su hrvatske narodnosti kao i ostvarenje nacionalnih prava, a to se vrlo brzo protumačilo kao suprotnost ustavu koji je donesen 1974. godine, jer je pravo na samoopredjeljenje značilo isto što i odcjepljenje odnosno osamostaljivanje (Marijan, 2016).

Odlučeno je da Republika Hrvatska ostaje u sustavu SFRJ sve do postizanja novog dogovora između jugoslavenskih republika ili do trenutka kada Sabor Republike Hrvatske ne donese odluku kojom bi promijenio taj status (Goldstein, 2008).

Samim time što je u Hrvatskoj stvoreno višestranačje, Srbi su bili potaknuti na stvaranje svoje stranke. Tako je tijekom veljače 1990. godine formirana Srpska demokratska stranka (SDS) sa sjedištem u Kninu. Srpska demokratska stranka je zatražila novu upravnu podjelu. Za to vrijeme u Hrvatskoj, na područjima s većinskim srpskim stanovništvom organizirani su „mitinzi istine“, na kojima se srpska manjina suprotstavljala uvođenju višestranačja, zagovarajući očuvanje Jugoslavije. Na tim prosvjedima velik broj nije skrivao podršku Miloševiću i njegovoj politici. Krajem 1990. godine, u Kninu je nastala Srpska autonomna

oblast Krajina (SAO Krajina). Nadalje, tijekom sljedeće 1991. godine proglašene su još dvije srpske autonomne pokrajine. Jedna od njih bila je u istočnoj Hrvatskoj, a druga u zapadnoj Slavoniji (Goldstein, 2008, Marijan, 2016).

Dana 25. lipnja 1991., Hrvatski sabor donio je odluku o proglašenju nezavisnosti Republike Hrvatske, a napetost se dodatno pojačala. Međutim, međunarodna zajednica, uključujući Europsku zajednicu (današnju Europsku uniju), nije odmah priznala nezavisnost Hrvatske, što je omogućilo Miloševiću i JNA da pokušaju vojno spriječiti raspad Jugoslavije. Međunarodni čimbenici također su igrali važnu ulogu u sukobu. Raspad Sovjetskog Saveza i promjene u globalnoj političkoj ravnoteži snaga utjecale su na situaciju u Jugoslaviji. Zapadne zemlje, posebno Njemačka, počele su podržavati težnje za nezavisnošću Hrvatske i Slovenije, dok su Rusija i neke druge zemlje podržavale očuvanje Jugoslavije. Ova podijeljenost unutar međunarodne zajednice dodatno je komplicirala situaciju i otežavala postizanje brzog i mirnog rješenja sukoba. Ubrzo su uslijedile brojne provokacije od strane članova SAO Krajine u Hrvatskoj. „Balvan revolucija“ koja se dogodila u sjevernoj Dalmaciji, JNA naoružala je srpsko stanovništvo, referendum o nezavisnosti srpskih općina, zauzimanje policijskih postaja u Petrinji i Glini te intenzivna medijska promidžba iz Srbije o navodnoj ponovnoj ugroženosti Srba u Hrvatskoj od ustaštva (Goldstein, 2008).

U jesen 1990. godine, kada su Hrvatska i Slovenija predložile konfederalni model preustroja Jugoslavije, Milošević je reagirao izjavom da bi taj prijedlog doveo do preispitivanja republičkih granica, te da će srpsko stanovništvo ostati unutar Jugoslavije. Jugoslavenska narodna armija (JNA) počela se pripremati za potencijalni sukob već sredinom te godine. U svibnju 1990. JNA je razoružala republičke Teritorijalne obrane, opravdavajući taj potez tvrdnjom da ih time štiti od mogućih krađa naoružanja. Do kraja iste godine, JNA je znatno povećala svoje snage u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te Srbiji, te je ometala intervencije policijskih snaga tijekom srpske pobune u Hrvatskoj, uz obrazloženje da time sprječava izbijanje međuetničkih sukoba (Marijan, 2016).

2.2. Tijek rata

Osnivanje nekomunističkih stranaka u Hrvatskoj početkom 1990-ih godina, srbijanski masovni pokret i mediji interpretirali su kao znak "antisrpske politike", dok su pobjedu Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) na izborima prikazivali kao oživljavanje ustaškog pokreta. U skladu s planom pobunjenika, Srpska demokratska stranka (SDS) formirana je u Kninu već u veljači 1990. godine, iako je formalno zastupala vrijednosti "demokracije i pluralizma" (Marijan, Barić, 2020).

Pravi cilj stranke artikuliran je u njenom Programu, gdje je razumljivo naglašeno da trenutni teritorijalni ustroj Socijalističke Republike Hrvatske ne odgovara potrebama srpske zajednice, jer navodno ugrožava očuvanje njihovog nacionalnog identiteta. Kao rezultat toga, na sastanku Srpske demokratske stranke (SDS) u svibnju 1990. donesena je odluka o izlasku kninske općine iz Zajedništva općina Dalmacije te njezinom pristupanju Zajednici općina sjeverne Dalmacije i Like. Do kraja 1990. godine, toj su zajednici pristupile i općine Benkovac, Titova Korenica, Donji Lapac, Vojnić, Dvor na Uni, Obrovac, Kostajnica, Gračac i Glina (Marijan, 2016).

Nakon provedenog "referenduma" o srpskoj autonomiji, u dvanaestom mjesecu 1990. godine formirana je "Srpska autonomna oblast Krajina" (SAO Krajina), koja je djelovala kao teritorijalno autonomno područje unutar granica Republike Hrvatske, uspostavljajući nezavisnost na tom prostoru (Marijan, 2016).

Svi ovi događaji jasno su ukazivali na neprihvatanje legitimno izabrane hrvatske vlasti od strane srpskog stanovništva u tom području. Kulminacija nastanka srpske države dogodila se krajem prosinca 1991. godine, tada je na područjima pod kontrolom Jugoslavenske narodne armije (JNA) proglašena Republika Srpska Krajina (RSK) (Marijan, 2016).

Oružani sukobi između srpskih pobunjenika i hrvatske policije eskalirali su u ožujku 1991. godine, tada su u Pakracu tri policajca iz Hrvatske zadobila ozljede. Ubrzo nakon toga, na Uskrs, 31. ožujka 1991., došlo je do sukoba između srpskih pobunjenika i hrvatske policije na području Nacionalnog parka Plitvička jezera, gdje je smrtno stradao hrvatski policajac Josip Jović, koji je zvanično prva žrtva Domovinskog rata. U svibnju iste godine, u Borovu Selu pokraj Vukovara, dogodio se novi incident u kojem su pobunjenici ubili dvanaest hrvatskih policajaca. Važno je napomenuti da je JNA u tim sukobima nominalno djelovala kao posrednik

s ciljem sprječavanja daljnjih sukoba, dok je u praksi ometala rad hrvatskih snaga i pružala podršku srpskim pobunjenicima (Marijan, Barić, 2020).

Kroz kolovoz 1991. JNA je javno priznala da je na strani srpskih pobunjenika, pružajući im naoružanje i ljudstvo iz Srbije i Crne Gore. Od polovice 1991. do završetka te godine, JNA i srpski pobunjenici su, kroz agresiju, postavili granice buduće Republike Srpske Krajine, koja je obuhvatila skoro trećinu hrvatskog teritorija. U to vrijeme, Hrvatska je pokušavala riješiti sukobe diplomatskim putem, jer nije bila adekvatno naoružana za obranu. Cjelokupni arsenal nalazio se u policijskim postajama. U travnju 1991. godine, na osnovu pričuvnog i aktivnog sastava Ministarstva unutarnjih poslova, formiran je Zbor narodne garde (ZNG), čija je primarna uloga bila suzbijanje srpske pobune, a ne izravni sukob s JNA. Hrvatska vojska službeno je formirana tek u rujnu iste godine (Marijan, Barić, 2020).

Tijekom rata, područje Republike Hrvatske bilo je podijeljeno na sedam kopnenih fronti: istočna bojišnica, zapadnoslavonska bojišnica, područje Banovine i Siska, karlovačko-kordunska bojišnica, lička bojišnica, sjeverna i srednjedalmatinska bojišnica te južna bojišnica. Osim toga, ratna operativna područja obuhvaćala su i pomorsko te zračno bojište (Marijan, Barić, 2020).

Svako bojište je imalo svoju specifičnost i važnost, a glavni cilj srpskih pobunjenika, uz potporu Jugoslavenske narodne armije, bio je osvajanje teritorija i ostvarenje etničkog čišćenja nesrpskog stanovništva. Najveća stradanja i gubici zabilježeni su u Dubrovniku i Vukovaru, pri čemu je Vukovar bio potpuno okupiran 18. studenog 1991. godine. Na kraju te godine, Hrvatska je još uvijek bila u ratu, ali oko četvrtine teritorija bilo pod okupacijom. Početkom 1992. godine, situacija se poboljšala zahvaljujući potpisivanju Sarajevskog primirja i međunarodnom priznanju Republike Hrvatske. U to vrijeme, počelo je razmještanje dijelova mirovnih snaga Ujedinjenih naroda. Nakon što je potpisano Sarajevsko primirje, JNA je nekoliko mjeseci radila na pripremi povlačenja s teritorija Republike Hrvatske. U tom periodu, organizirane su oružane snage pobunjenih Srba, a također su usklađena i povezana tri odvojena teritorija srpskih autonomnih oblasti u jedinstvenu cjelinu poznatu kao Republika Srpska Krajina (Marijan, Barić, 2020).

Nakon što je dio Hrvatske bio pod okupacijom, kriza i sukobi proširili su se 1992. godine na Bosnu i Hercegovinu te dijelove pograničnih područja između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Hrvatska najvažnija postignuća u tom razdoblju bila su stabilizacija i očuvanje

obrambenih linija na Livanjskom polju te u dolini Neretve. Ipak, prevelik neuspjeh tog vremena bio je, bez sumnje, gubitak kontrole nad Bosanskom Posavinom (Marijan, Barić, 2020).

Tijekom 1993. godine, Hrvatska vojska izvela je dvije značajne ofenzive. U operaciji nazvanoj Gusar ili Zima-93, hrvatske snage testirale su svoju borbenu spremnost, oslobodile šire područje oko Zadra, te osigurale prometovanje Jadranskom magistralom i obnovljenim Masleničkim mostom. Medačka operacija (Džep-93) omogućila je oslobađanje pravca Divoselo – Lički Čitluk, čime je djelomično neutralizirana topnička prijetnja nad Gospićem (Marijan, Barić, 2020).

Do završetka 1994. godine, Hrvatska vojska bila je uglavnom fokusirana na daljnju profesionalizaciju svojih snaga i obuku pričuvnih sastava. Najvažnije i ključne oslobodilačke operacije odvijale su se od kraja 1994. godine do završetka 1995. godine. Tijekom operacije Zima-94, postrojbe Zbornog područja Split, uz dodatna pojačanja, osvojile su strateški važne lokacije poput Glamoča i Bosanskog Grahova, čime su stvoreni ključni uvjeti za kasnije oslobađanje Knina (Marijan, Barić, 2020).

Sljedeća važna vojna operacija, pod nazivom Bljesak, pokrenuta je početkom svibnja 1995. godine, tijekom koje je oslobođeno okupirano područje zapadne Slavonije. Kao odmazdu za ovaj vojni uspjeh, Zagreb se našao pod napadom raketnih projektila (Marijan, Barić, 2020).

Na političkoj sceni, zadnji pokušaj mirnog rješavanja krize održan je 3. kolovoza u Ženevi, a hrvatsko izaslanstvo je istaknulo važnost mirne reintegracije okupiranih teritorija, primjeni Ustava Republike Hrvatske na cjelokupnom državnom prostoru te osiguravanju građanskih, političkih te nacionalnih prava srpskoj manjini (Marijan, Barić, 2020).

Nakon neuspjeha posljednjeg pokušaja mirnog rješenja, zadaća oslobađanja okupiranih područja prepuštena je Hrvatskoj vojsci, koja je operaciju Oluja započela 4. kolovoza 1995. godine. Ova operacija, koja je uslijedila nakon prethodnih vojnih akcija, rezultirala je oslobađenjem Knina, Banovine, Korduna, Karlovca te kontrolom nad cestom Slunj – Plitvička jezera. Nakon Oluje, hrvatske vojne snage nastavile su operacije u Bosni i Hercegovini, uključujući Maestral i Južni potez. Preostala okupirana područja istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema u Hrvatskoj su vraćena pod nadležnost Republike kroz proces mirne reintegracije. Ovaj sporazum zaključen je u studenom 1995. godine, a njegova provedba uspješno je okončana u siječnju 1998. godine, čime su ta područja ponovno postala sastavni dio Hrvatske (Marijan, Barić, 2020).

2.3. Posljedice rata

Na temelju prikupljenih podataka iz raznih izvora, demografski gubici prouzročeni srpskom agresijom na Republiku Hrvatsku mogu se procijeniti na 16.091 osobu, što prema popisu iz 1991. godine predstavlja 0.34% ukupne populacije Hrvatske. Od ukupnih demografskih gubitaka, 89.7% čine poginuli, ubijeni ili preminuli hrvatski branitelji i civili, dok preostalih 10.3% otpada na nestale osobe, kako iz redova branitelja, tako i civila (Živić, 2001).

Kategorija stradalnika	Apsolutno	%
Poginuli ili umrli hrvatski branitelji	7 828	48,6
Nestali hrvatski branitelji	618	3,8
Ukupno hrvatski branitelji	8 446	52,5
Poginuli ili umrli civili	4 137	25,7
Civili ekshumirani iz masovnih grobnica*	1 868	11,6
Nestali civili	1 040	6,5
Civili ubijeni za vrijeme UNPROFOR-a	600	3,7
Ukupno civili	7 645	47,5
Svega	16 091	100

Slika 1. Popis žrtava Domovinskog rata

Izvor: znanstveni rad Dražena Živića pod nazivom „Izravni demografski gubici (ratne žrtve) Hrvatske (1991.-1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i neke njihove posljedice“, objavljenog u časopisu *Društvena istraživanja*, Vol. 10 No. 3 (53), 2001., str 471.

U strukturi ukupnih izravnih demografskih gubitaka u Domovinskom ratu, većinu čine poginuli, umrli, ubijeni i nestali hrvatski branitelji, koji predstavljaju 52,5% svih žrtava, dok civilno stanovništvo čini preostalih 47,5%. Ako se promatraju samo poginuli, ubijeni i umrli, udio stradalih branitelja raste na 54,2%, dok je civilno stanovništvo činilo 45,8% tih žrtava. Najteže pogođena bila je Vukovarsko-srijemska županija, koja bilježi 5.358 žrtava među braniteljima i civilima, što čini 33,3% sveukupnih gubitaka u Hrvatskoj. To predstavlja 2,3% predratnog stanovništva županije, odnosno gubitak broja ljudi u županiji koji je jednak populaciji grada poput Iloka (Živić, 2001).

Županija	Poginuli ili umrli branitelji	Poginuli ili umrli civili ¹	Ekshumirani civili ²	Nestali ³	Poginuli civili u UNPA ⁴	Ukupno	%
Vukovarsko-srijemska	1 165	2 000	1 083	789	321	5 358	33,3
Osječko-baranjska	894	605	116	153	97	1 865	11,6
Grad Zagreb	692	20	-	-	-	712	4,4
Brodsko-posavska	613	124	7	14	20	778	4,8
Sisačko-moslavačka	604	167	344	335	27	1 477	9,2
Karlovačka	553	157	91	47	25	873	5,4
Splitsko-dalmatinska	546	47	3	7	1	604	3,8
Zagrebačka	321	39	-	7	-	367	2,3
Bjelovarsko-bilogorska	288	50	2	25	-	365	2,3
Zadarska	286	236	131	37	38	728	4,5
Ličko-senjska	224	106	7	53	17	407	2,5
Požeško-slavonska	212	150	26	46	24	458	2,8
Virovitičko-podravska	209	100	-	18	-	327	2,0
Primorsko-goranska	207	6	-	1	-	214	1,3
Dubrovačko-neretvanska	185	125	-	11	-	321	2,0
Varaždinska	147	3	-	-	-	150	0,9
Šibensko-kninska	134	99	53	7	30	323	2,0
Koprivničko-križevačka	116	-	-	-	-	116	0,7
Krapinsko-zagorska	78	3	-	-	-	81	0,5
Međimurska	65	3	-	-	-	68	0,4
Istarska	39	1	-	1	-	41	0,3
Ostali i nepoznato	250	96	5	107	-	458	2,8
<i>Ukupno</i>	<i>7 828</i>	<i>4 137</i>	<i>1 868</i>	<i>1 658</i>	<i>600</i>	<i>16 091</i>	<i>100</i>

Slika 2. Popis žrtava po županijama u Domovinskom ratu

Izvor: znanstveni rad Dražena Živića pod nazivom „Izravni demografski gubitci (ratne žrtve) Hrvatske (1991.-1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i neke njihove posljedice“, objavljenog u časopisu *Društvena istraživanja*, Vol. 10 No. 3 (53), 2001., str. 472.

Procjene sugeriraju da je Republika Hrvatska tijekom velikosrpske agresije pretrpjela izravne demografske gubitke od približno 20.091 stanovnika. Ovaj broj uključuje ubijene, poginule, umrle uslijed rata i nestale hrvatske branitelje, civile, te članove srpskih paravojskih formacija i civilno stanovništvo iz okupiranih područja. Od ukupnog broja, 14.433 osobe, što čini 71.8%, predstavljaju poginuli, ubijeni ili umrli uslijed rata hrvatski branitelji i civili. Dodatno, 1.658 osoba ili 8.3% su nestali hrvatski branitelji i civili, dok 4.000 osoba, što odgovara 19.9%, čine poginuli, umrli i nestali članovi srpske paravojske i civilnog stanovništva tzv. Krajine (Živić, 2001).

Procjena ukupne štete, uključujući izravne i neizravne gubitke, iznosi oko 37 milijardi USD prema cijenama iz 1990. godine. Za obnovu svih razorenih područja potrebna su dodatna sredstva u iznosu od približno 20 milijardi USD. Neizravne štete uključuju činjenicu da su

ključne prometnice i željezničke pruge bile blokirane gotovo pet godina, dok je otprilike 25% teritorija zemlje, s velikim gospodarskim potencijalom, bilo okupirano. Ovo posebno pogađa bogata poljoprivredna područja istočne Slavonije i Baranje. Osim toga, zbog sigurnosnih prijetnji, hrvatski turizam pretrpio je značajan pad; dok su strani turisti u 1988. godini ostvarili 59.470.000 noćenja, broj noćenja u 1992. godini pao je na samo 7.555.000, većinom u Istri, što predstavlja pad od 87.3% (Goldstein, 2008).

3. ŽRTVE DOMOVINSKOG RATA

Rat predstavlja ključni faktor socijalnih promjena. Posljedice sukoba uključuju ljudske žrtve kao što su poginuli, ranjeni, traumatizirani ili nasilno protjerani pojedinci. Iako su i ostale štete značajne, kao što su materijalne, lakše su nadoknadive. Pored toga, društvene promjene koje nastaju kao rezultat rata, poput smanjenja broja mladih muškaraca, smanjenja broja civila, prisilnih migracija i opadanja nataliteta, ostavljaju dugotrajne i teško nadomjestive posljedice.²

Što se tiče Domovinskog rata, brojne vladine institucije i nevladine organizacije u Hrvatskoj radile su na prikupljanju podataka o ljudskim žrtvama. Međutim, zbog neujednačenih izvora i ograničene dostupnosti informacija, još uvijek nije moguće s potpunom sigurnošću utvrditi konačan broj stradalih. Na temelju izvora hrvatskog Ministarstva branitelja i Ministarstva zdravstva, Andrija Hebrang je u 2013. godini iznio podatak da je u Domovinskom ratu s hrvatske strane nestalo ili poginulo ukupno 7.263 civila, kao i 6.891 pripadnik oružanih snaga (Dragojević, 2020).

Kroz povijest, bitke su se vodile na prostranim, nenaseljenim poljima na kojima su vojske mjerile svoje sposobnosti. S razvojem novih tehnologija i oružja, metode ratovanja su se promijenile, što je dovelo do povećane izloženosti civila sukobima. Iako bi cilj suvremenih ratova trebao biti usmjeren na vojnike i vojne ciljeve, nasilje nad civilima često postaje dio strategije za postizanje kontrole nad okupiranim područjima ili protivnicima. Prema podacima o stradanjima u Domovinskom ratu, broj poginulih vojnika gotovo je izjednačen s brojem poginulih civila. Stoga, činovi nasilja nad civilima, koji na prvi pogled mogu djelovati nelogično, često su strateški motivirani potezi usmjereni na ostvarivanje vojne i političke prednosti u tijeku sukoba (Dragojević, 2020).

Mila Dragojević, u svom djelu „Identiteti u ratu“, analizira razliku između vojne i političke strategije u ratnim okolnostima. Vojnu strategiju opisuje kao skup taktičkih postupaka usmjerenih na neutralizaciju prijetnji tijekom sukoba i ostvarivanje značajnih vojnih pomaka. Suprotno tome, politička strategija obuhvaća niz taktika za osiguranje političkog nadzora nad određenim teritorijem. Civilni će češće biti pogođeni u okviru vojne strategije tijekom brojnih artiljerijskih napada na gusto naseljena urbana područja, gdje se napadi ne temelje na etničkoj pripadnosti, rasi, religiji ili političkim uvjerenjima. Nasuprot tome, u sklopu političke strategije,

² Domovinski rat. Hrvatska enciklopedija, digitalno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/domovinski-rat>, pristup ostvaren 23.07.2024.

ciljano se eliminiraju civili koji se ne uklapaju u etnički, rasni, vjerski ili politički profil okupacijskih vlasti. Primjerice, većina civilnih žrtava u Hrvatskoj zabilježena je za vrijeme prve godine rata. Tijekom prve godine rata obje strane su pokušavale uspostaviti kontrolu nad vojnim i političkim aspektima teritorija. Nakon uspostave vojnog nadzora, ciljano nasilje nad civilima, koje nije bilo povezano s neposrednim vojnim sukobom, odražava primjenu nasilja kao dijela političke strategije (Dragojević, 2020).

Dragojević, osim što naglašava civilne žrtve u kontekstu sukoba i borbenih operacija, posebno se fokusira na fenomen kolektivnih zločina za vrijeme Domovinskog rata. Ove zločine definira kao specifične oblike nasilja usmjerene na ciljanje pojedinaca i njihovih zajednica, povezane s genocidom. Kolektivni zločini predstavljaju namjerno nasilje koje se provodi s ciljem eliminacije ili ozbiljnog ugrožavanja cijelih društvenih i kulturnih zajednica. Autorica smatra da su kolektivni zločini nad civilima oblik političke strategije, pri čemu se cilja pojedince na osnovi njihove pretpostavljene etničke pripadnosti ili političkih stavova, isključujući ih iz predviđene nacionalne zajednice (Dragojević, 2020).

Autorica ističe nekoliko primjera, među kojima su zločini u Vukovaru, Gospiću, Dalju, Novom Glinskom Selu, Baćinu, Joševici, Ličkom Osiku, Širokoj Kuli, Nadinu Škabrnji i Lovasu (Dragojević, 2020). Ovi su zločini počinjeni od strane srpskih paravojsnih snaga i lokalnih srpskih pobunjenika, koji su priželjkivali nastanak srpske države na hrvatskom teritoriju. Prema povjesničaru Davoru Marijanu, "srpski rat za hrvatsku zemlju podrazumijevao je etničko čišćenje nesrpskog stanovništva" (Marijan, 2016).

Unatoč početnim nastojanjima da se putem oružanih sukoba i prijetnji prisili nesrpsko stanovništvo na napuštanje teritorija koji se namjeravao pripojiti, kada ti pokušaji nisu uspjeli, pribjeglo se izravnom progonu civilnog stanovništva. Često su ovi progoni bili popraćeni teškim zločinima nad civilima, koji su postali dio strategije etničkog čišćenja na okupiranim područjima (Marijan, 2016).

4. CIVILNA I PRAVNA ZAŠTITA CIVILA I DJECE U DOMOVINSKOM RATU

4.1. Civilna zaštita

Domovinski rat, vođen od 1991. do 1995. godine, nametnut Republici Hrvatskoj, u mnogim se aspektima razlikovao od prethodnih ratnih sukoba na globalnoj razini. Bio je izuzetno destruktivan, bez obzira na ciljeve, vrijeme ili mjesto, te se može opisati kao izrazito okrutan sukob, obilježen masovnim stradanjima i prisilnim progonom civila sa njihovih povijesnih domova. Sustav civilne zaštite Hrvatske suočavao se s brojnim izazovima koje su rat i njegove posljedice donosili civilnom stanovništvu. U uvjetima napada velikosrpske agresije, bio je prisiljen razviti učinkovite mjere za zaštitu i sigurnost građana (Toth, 2001).

Zaštita civilnog stanovništva tijekom Domovinskog rata predstavljala je iznimno složen zadatak, zahtijevajući odgovoran pristup prema svim aspektima koji su utjecali na živote ljudi pogođenih ratnim okolnostima. Civilna zaštita suočavala se s velikim izazovima, obzirom na enormne zahtjeve i radikalno smanjene resurse za učinkovito djelovanje. Posebno otežavajuća okolnost bila je činjenica da su ratom uzrokovane kolone prognanika daleko nadmašile prethodna iskustva s ovih prostora. Masovno iseljavanje stanovništva izazvalo je dodatne poteškoće, uključujući brojne socijalne probleme, nezaposlenost, rastući broj izbjeglica, te velik broj osoba suočenih s fizičkim i mentalnim zdravstvenim teškoćama, što je predstavljalo ozbiljan izazov za Republiku Hrvatsku (Toth, 2001).

Iskustva prikupljena tijekom Domovinskog rata imaju neprocjenjivu vrijednost te predstavljaju ključni temelj za unapređenje sustava civilne zaštite i spašavanja u budućnosti, kako u kriznim situacijama, tako i u mirnodopskim uvjetima. Tijekom rata, u provedbi mjera zaštite i spašavanja civilnog stanovništva, sudjelovale su brojne službe, udruge i institucije. Među najistaknutijima bili su sustav civilne zaštite, mreže za nadzor i obavješćivanje, Crveni križ, vatrogasne zajednice te pojedini poslovni subjekti, čiji je doprinos bio od ključne važnosti u osiguravanju sigurnosti i pomoći građanima (Toth, 2001).

Tijekom Domovinskog rata, civilna zaštita provodila je širok spektar aktivnosti kako bi zaštitila civilno stanovništvo. Ove aktivnosti obuhvaćale su brigu o prognanicima i izbjeglicama, organizaciju zamračivanja, evakuaciju ugroženih područja te sklanjanje civila na sigurne lokacije. Osim toga, djelovala je na polju zaštite od požara, uklanjanja neeksplozivnih

ubojitih sredstava i osiguravanja distribucije humanitarne pomoći. Značajna je bila i uloga u informiranju stanovništva o opasnostima te vođenju evidencije o ulasku i izlasku osoba iz objekata, čime je dodatno osiguravala red i sigurnost. Civilna zaštita, u suradnji s drugim relevantnim službama, odigrala je ključnu ulogu u pružanju pomoći prognanicima i izbjeglicama tijekom Domovinskog rata. Njihove aktivnosti uključivale su osiguranje privremenog smještaja, distribuciju hrane i odjeće, te medicinsku skrb. U dijelovima Hrvatske koji nisu bili pogođeni ratnim djelovanjima, uspostavljeni su prihvatni centri, timovi za hitnu medicinsku pomoć i jedinice zadužene za materijalno-tehničku podršku kako bi se osiguralo učinkovito zbrinjavanje civila prisiljenih napustiti svoje domove zbog sukoba. Angažman civilne zaštite u radu s izbjeglicama i prognanicima uključivao je niz ključnih aktivnosti. Organizirali su konvoje za evakuaciju stanovništva s ugroženih područja te formirali timove za prihvata i smještaj evakuiranih osoba. Osim toga, prikupljali su i distribuirali humanitarnu pomoć, osiguravali transport i raspodjelu hrane, opskrbu pitkom vodom, sječu i dostavu drva za ogrjevanje te organizirali prijevoz i druge potrebne usluge, čime su značajno doprinijeli očuvanju osnovnih životnih uvjeta za pogođeno stanovništvo (Toth, 2001).

Prihvata prognanika, izbjeglica i razmijenjenih osoba tijekom Domovinskog rata organiziran je u suradnji s ključnim institucijama, uključujući Ured za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske, Ministarstvo rada, socijalne skrbi i obitelji, Hrvatski Crveni križ te regionalne urede za prognanike. Kroz koordiniranu akciju ovih tijela osigurana je podrška i skrb za ljude koji su bili prisiljeni napustiti svoje domove. Ova suradnja omogućila je pružanje pomoći na različitim razinama, od osnovnih potreba do zbrinjavanja i smještaja prognanika u različitim privremenim objektima. Obitelji koje su stigle s okupiranih područja primljene su s velikom pažnjom i odgovornošću te su im osigurani adekvatni uvjeti za privremeni smještaj. Njihovo zbrinjavanje organizirano je u različitim objektima poput hotela, odmarališta, privatnih kuća, kao i studentskih i učeničkih domova. Također, smještaj je bio omogućen u prihvatnim centrima, sportskim dvoranama, vatrogasnim domovima te u šatorskim naseljima, koja su služila kao privremeno rješenje do pronalaska trajnijeg i ugodnijeg prostora za život. Zbrinjavanje, evakuacija te organizirani tranzit i prihvata prognanika i izbjeglica bili su ostvarivi zahvaljujući suradnji i koordinaciji svih relevantnih sudionika zaduženih za provedbu tih mjera. Uspješna realizacija ovih aktivnosti zahtijevala je blisku koordinaciju između različitih službi, čime se omogućilo učinkovito djelovanje unatoč složenim i zahtjevnim uvjetima. Stoga se može zaključiti da je civilna zaštita, unatoč izuzetno teškim okolnostima, uspješno ispunila svoju ključnu ulogu u tom izazovnom razdoblju (Toth, 2001).

Jedna od ključnih mjera provedenih na cjelokupnom slobodnom teritoriju Hrvatske tijekom rata bilo je zamračivanje, koje se prilagođavalo stupnju ugroženosti i neposrednim napadima neprijatelja. Stupanj zamračivanja određivao se prema razini prijetnje, a u slučaju visokog rizika, primjenjivano je potpuno zamračenje. To je uključivalo gašenje ili zatamnjene svih izvora svjetlosti, poput kućne i ulične rasvjete, signalizacije i reklama, kao i zamračenje vozila. Ova mjera bila je na snazi od rujna do prosinca 1991. godine na cijelom teritoriju Hrvatske. Uloga civilne zaštite bila je osigurati provedbu ove mjere u skladu s izdanim uputama, uz blisku suradnju s kriznim stožerima, komunalnim poduzećima, distributerima električne energije, vodovodnim tvrtkama i policijom. Stanovništvo je o potrebi zamračivanja bilo pravovremeno obavještavano putem javnih medija, posebno radijskih i televizijskih emisija (Toth, 2001).

Tijekom rata u Hrvatskoj, provedeno je mnoštvo evakuacija, te se može pouzdano tvrditi da su prognanici i izbjeglice bili premješteni iz ugroženih područja u sigurnije zone. Taj proces započeo je već u srpnju i kolovozu 1991. godine. Civilna zaštita imala je ključnu ulogu u organizaciji i provedbi evakuacijskih aktivnosti. Njihova zadaća uključivala je izradu pravila i propisa, osiguravanje prijevoza, koordinaciju prihvata i smještaja te pružanje brige za evakuirane osobe dok nisu bile smještene na sigurnije lokacije (Toth, 2001).

Slika 3. Premještanje stanovništva u skloništa tijekom zračnih napada JNA na Zagreb

Izvor: https://www.unicef.hr/70_godina_zajedno/

Daljnje aktivnosti civilne zaštite uključivale su značajne mjere za premještanje stanovništva, koje su imale ključnu ulogu tijekom rata. Sva dostupna skloništa bila su stavljena u funkciju, omogućujući građanima da se sklone s opasnih područja tijekom najavljenih zračnih ili drugih napada. Stanovnici su napuštali svoje domove, radna mjesta, škole, vrtiće i bolničke ustanove kako bi se sklonili u sigurnije prostore. Ove mjere predstavljale su jednu od najvažnijih i najefikasnijih strategija u okviru civilne zaštite tijekom Domovinskog rata. Tijekom ratnih razaranja širom Hrvatske, požari su bili česta pojava, osobito uz crtu bojišta gdje su ljudski životi bili ozbiljno ugroženi i gdje je gašenje požara predstavljalo poseban izazov. U takvim situacijama, zadatak gašenja požara bio je u nadležnosti profesionalnih vatrogasnih jedinica i dobrovoljnih vatrogasnih društava, koja su učinkovito obavljala svoj posao. Kada bi požari poprimili velike razmjere, u gašenje su se uključivale i vatrogasne postrojbe civilne zaštite, čime se osiguravala dodatna snaga u borbi protiv vatrene opasnosti (Toth, 2001).

Početak siječnja 1992. godine, civilna zaštita uspostavila je specijalizirane pirotehničke jedinice u gotovo svim općinama i gradovima diljem Hrvatske. Te su jedinice, sastavljene od stotina stručnjaka obučeni za rukovanje eksplozivnim sredstvima, odigrale ključnu ulogu u razminiranju područja koja su bila pod okupacijom srpskih paravojskih snaga i JNA. Iako su brojne akcije razminiranja provedene, neka područja do danas nisu u potpunosti očišćena od zaostalih mina. Civilna zaštita dala je značajan doprinos ne samo u tehničkim operacijama, već i kroz sustavno informiranje javnosti o pitanjima zaštite i sigurnosti, uključujući zaštitu kulturnih i materijalnih dobara, uz angažman vodećih stručnjaka na području civilne zaštite (Toth, 2001).

4.2. Pravna zaštita civila i djece

Međunarodni dokumenti usmjereni na zaštitu civila i pojedinaca počeli su se razvijati ubrzo nakon svršetka Drugog svjetskog rata. Konkretno, jedan od prvih ključnih dokumenata pojavio se 1949. godine, kada je donesena jedna od četiri Ženevske konvencije, poznata kao Konvencija o zaštiti civilnih osoba za vrijeme rata (Fabijanić, Jurašić, 2013).

Prema odredbama Ženevske konvencije, strogo je zabranjeno korištenje civila kao živih štitova te je neprihvatljivo primjenjivati bilo kakvu prisilu, fizičke patnje, mučenje ili ubojstvo. Također, represivne mjere i uzimanje talaca smatraju se ozbiljnim kršenjem prava. Odredbe drugog dijela Konvencije obuhvaćaju cjelokupno stanovništvo država u sukobu, bez diskriminacije na temelju rase, nacionalnosti, vjere ili političkog uvjerenja. Njihov je primarni cilj smanjiti patnje uzrokovane ratom i nametnuti zaraćenim stranama obveze koje uključuju poštivanje određenih humanitarnih ograničenja, pružajući dodatnu zaštitu ženama, djeci, ranjenicima i bolesnicima (Fabijanić, Jurašić, 2013).

Nakon što su uočeni određeni nedostaci u primjeni Ženevskih konvencija, 1977. godine usvojena su dva dodatna protokola. Ovi protokoli proširuju zaštitu na žrtve oružanih sukoba, i to kako onih međunarodnih, tako i onih koji nisu međunarodnog karaktera. Cilj im je bio unaprijediti postojeći pravni okvir i dodatno osigurati zaštitu civila te drugih ugroženih skupina tijekom oružanih sukoba, čime se popunjavaju praznine koje su postojale u prvotnim konvencijama (Fabijanić, Jurašić, 2013).

Prema Dopunskom protokolu I, koji se odnosi na zaštitu civila u međunarodnim sukobima, civilima se smatraju sve osobe koje ne pripadaju oružanim snagama niti njihovim pomoćnim organizacijama. Protokol jasno propisuje da vojne operacije trebaju biti usmjerene isključivo na vojne ciljeve. Bilo da je riječ o međunarodnom ili unutar-državnom sukobu, napadi na civile su strogo zabranjeni, a zaraćene strane obvezne su poduzeti sve moguće mjere kako bi se izbjegle ili minimalizirale civilne žrtve i štete (Fabijanić, Jurašić, 2013).

U Protokolu su navedene opće i specifične mjere zaštite različitih kategorija civilnih i kulturnih dobara, kao i onih nužnih za preživljavanje stanovništva, uključujući zaštitu prirodnog okoliša. Posebne odredbe odnose se na poduzimanje odgovarajućih sigurnosnih mjera tijekom napada te na postupke koji osiguravaju zaštitu civila od ratnih djelovanja. Napadi usmjereni prema civilima, bilo da se radi o pojedincima ili skupinama, s ciljem zastrašivanja ili iz drugih razloga, strogo su zabranjeni. Također, prijetnje odmazdom protiv civilnog stanovništva nisu dopuštene (Fabijanić, Jurašić, 2013).

Ne međunarodni oružani sukobi postaju sve učestaliji od druge polovice 20. stoljeća te se nastavlja i u 21. stoljeću. Može se zaključiti da danas većina oružanih sukoba pripada upravo toj kategoriji. Takvi sukobi najčešće uključuju borbe između vladinih snaga i pobunjeničkih grupa, koje nastoje ili svrgnuti postojeću vlast ili se boriti za odcjepljenje određenog teritorija

unutar države u kojoj se sukob odvija. Ciljevi tih sukoba obično se odnose na promjene unutar političkog sustava ili teritorijalnu autonomiju. (Fabijanić, Jurašić, 2013).

Ovu vrstu sukoba karakteriziraju dugotrajnost, surovost i često neadekvatna vojna obuka pobunjenika, što rezultira nedostatkom discipline. Također, zaštita osoba koje nisu izravno uključene u sukobe, prvenstveno civila, često je neadekvatna. Položaj civilnog stanovništva u ne međunarodnim oružanim sukobima posebno je nepovoljan jer se događaju unutar granica države, a međunarodni nadzor je ograničen. S takvim kriterijima, civili su većinom prisiljeni opredijeliti se za jednu od sukobljenih strana, što može rezultirati njihovim prisilnim angažmanom. U međunarodnim sukobima, civili su definirani kao osobe koje ne sudjeluju aktivno u borbama i nisu pripadnici oružanih snaga. Nasuprot tome, u ne međunarodnim sukobima, civilima se smatraju svi koji nisu pripadnici državnih vojnih snaga ili naoružanih grupa koje predstavljaju drugu stranu u sukobu (Fabijanić, Jurašić, 2013).

U oružanim sukobima ključno je napraviti jasnu razliku između civila i boraca, s obzirom na to da borci podliježu vojnim operacijama, dok civili uživaju zaštitu od napada. Dok je u ne međunarodnim sukobima izazovno prepoznati tko su civili, a tko borci, budući da pripadnici oružanih formacija ponekad ne nose uniforme ili druge prepoznatljive oznake. To dovodi do povećanog rizika od napada na civile i njihovog stradanja. Dodatno, takvi sukobi često uključuju značajne razlike u opremi i naoružanju između regularnih vojnih snaga i ustanika, što dodatno otežava razlikovanje između civila i boraca, povećavajući njihovu izloženost opasnostima (Fabijanić, Jurašić, 2013).

Dopunski protokol II Ženevskih konvencija (1977. godine) naknadno osnažuje zaštitu civila tijekom ne međunarodnih oružanih sukoba. Ovaj protokol strogo zabranjuje svaki oblik nasilja usmjerenog prema životu, zdravlju i općem blagostanju osoba, uključujući ubojstva te okrutne i nehumane radnje poput mučenja, sakaćenja i bilo kojih drugih oblika fizičkih kazni. Također, zabranjuje i kolektivno kažnjavanje, otmicu i povredu osobnog dostojanstva. Osim toga, Dopunski protokol II nalaže strogu zabranu bilo kakvog oblika nasilja ili prijetnji nasiljem koje ima za cilj maltretiranje civilnog stanovništva. Napadač je dužan poduzeti sve potrebne mjere kako bi minimizirao rizik za civilno stanovništvo (Fabijanić, Jurašić, 2013).

Prema međunarodnim pravnim dokumentima, civili trebali bi imati zaštićeni status i potrebnu sigurnost tijekom oružanih sukoba, bez obzira na situaciju na bojišnicama, bilo da se radi o međunarodnim ili unutarnjim sukobima. Ipak, određene skupine civila, zbog svoje

izuzetne ranjivosti, zaslužuju dodatnu zaštitu. Posebno istaknute skupine uključuju žene i djecu. Zaštita tih kategorija provodi se putem općih smjernica koje se odnose na zaštitu civilnog stanovništva koje nije izravno uključeno u sukobe, pri čemu djeca čine značajan dio. Dodatna zaštita osigurana je kroz specifične odredbe međunarodnih dokumenata koji se fokusiraju na zaštitu djece (Fabijanić Gagro, 2008).

Ženevska konvencija iz 1949. godine, koja se bavi zaštitom civilnog stanovništva tijekom rata, sastoji se od 17 članaka. Odnose se na zaštitu djece u kontekstu opće zaštite stanovništva te položaja i postupanja prema zaštićenim osobama. Međutim, ne pruža specifična pravila za djecu koja su aktivno uključena u oružane sukobe. Stoga, djeca su obuhvaćena kategorijom „osoba koje ne sudjeluju u sukobima“, pri čemu se od svih strana zahtijeva humano postupanje prema njima (Fabijanić Gagro, 2008).

Dopunski protokoli I i II dodaju poseban naglasak na zaštitu djece u sukobima, propisujući mjere koje osiguravaju njihov izuzetak od svih oblika neprimjerenih napada. Sukobljene strane obvezane su pružiti potrebnu pomoć djeci, uzimajući u obzir njihovu dob i druge relevantne čimbenike. Iako protokoli jasno ističu potrebu za zaštitom djece, ne definiraju konkretno kakvo ponašanje predstavlja poseban obzir prema djeci. To obuhvaća zabranu njihovog zatvaranja, uhićenja i unovačivanja u oružane snage, te obavezu pružanja hitne pomoći kada je to potrebno. Protokoli nalažu da djeca mlađa od 15 godina ne smiju izravno sudjelovati u sukobima, a strane u sukobu trebaju izbjegavati njihovo uključivanje u svoje vojne jedinice. U vezi s evakuacijom, strane ne smiju preuzeti evakuaciju djece u strane zemlje osim za vlastite građane, i to samo u iznimnim okolnostima. Također, prilikom evakuacije, djeci treba osigurati vjerski i moralni odgoj prema željama njihovih roditelja (Fabijanić Gagro, 2008).

Konvencija o pravima djeteta, usvojena od strane Ujedinjenih naroda 1989. godine, definira prava i obveze koje su države potpisnice prihvatile kako bi osigurale zaštitu djece i promicale njihov razvoj u odrasle osobe. Ovaj dokument predstavlja prvi pravni okvir koji djecu prepoznaje kao subjekte s vlastitim pravima. Kao pravni instrument s obavezujućim učinkom, Konvencija nalaže strankama obavezu pridržavanja njenih odredbi i omogućuje nadzor nad njihovom primjenom u državama koje su je potpisale. Prema Konvenciji, sva prava namijenjena djeci odnose se na pojedince koji su mlađi od 18 godina. Ova prava uključuju pravo na život, očuvanje identiteta, pristup obrazovanju, roditeljsku skrb, zdravstvenu zaštitu, kao i pravo na hranu, igru i sve druge aspekte potrebne za njihov cjelokupni razvoj (Fabijanić Gagro, 2008).

Konvencija o pravima djeteta nalaže državama članicama da poduzmu sve potrebne korake za zaštitu djece od svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja, uključujući zlostavljanje, zanemarivanje, te bilo kakve oblike iskorištavanja, uključujući seksualno zlostavljanje. Članak 37. specificira da djeca ne smiju biti izložena mučenju ili drugim okrutnim, nehumanim ili ponižavajućim postupcima, niti im se može nezakonito oduzeti sloboda. Članak 38. propisuje da se države članice trebaju pridržavati međunarodnih humanitarnih pravila koja štite djecu u konfliktima. Prema ovoj odredbi, države su obvezne osigurati da djeca mlađa od 15 godina ne sudjeluju izravno u sukobima te da se ne novače u oružane snage. Ako su u pitanju osobe između 15-18 godina, prioritet će biti dan najstarijima među njima. Ove odredbe nadopunjuju i potvrđuju smjernice sadržane u Dopunskim protokolima I i II Ženevskih konvencija koje se odnose na zaštitu civila u vrijeme rata (Fabijanić Gagro, 2008).

Analizom pravnih zaštitnih mehanizama za civile u oružanim sukobima može se zaključiti da djeca predstavljaju specifičnu skupinu unutar civilne populacije koja zahtijeva dodatnu zaštitu. Usvajanjem Konvencije o pravima djeteta 1989. godine, djeca su dobila specifična prava koja se moraju poštovati. S jedne strane, naglašava se potreba za zaštitom dječjih interesa, dok s druge strane oružani sukob često ugrožava osnovne ljudske vrijednosti. Sukobljene strane trebale bi se pridržavati načela humanitarnog prava i osnovnih ljudskih prava kako bi smanjile štetne posljedice sukoba na civile koji nisu izravno uključeni u sukob. Ipak, često se događa da oružane snage iskorištavaju i ponižavaju civile, uključujući djecu, kao dio svoje vojne ili političke strategije (Fabijanić Gagro, 2008).

4.3. Viktimizacija djece u ratu

U ratnim sukobima, djeca često postaju žrtve usprkos svojoj volji, bilo izravno ili posredno. Zbog svoje dobi i položaja, ona su među najranjivijim i najnezaštićenijim skupinama te su stoga izložena ozbiljnim stradanjima. Kada razmatramo status djece kao žrtava, važno je razjasniti zašto ih ne smatramo samo stradalnicima Domovinskog rata. Vodeći se definicijom suvremene viktinologije koju iznosi Igor Graovac, žrtve su civilne osobe koje su potpuno nevine u ratnim okolnostima i ne mogu se označiti kao stradalnici jer nemaju nikakvu krivicu. Djeca, u svakom slučaju, spadaju u ovu kategoriju žrtava zbog svoje potpune nevinosti (Graovac, 2002).

Djeca koja su pretrpjela oštećenja ili poginula uslijed oružanih sukoba, unatoč tome što nisu bila aktivno uključena u borbene aktivnosti, klasificiraju se kao žrtve. Ova terminologija ističe njihovu nevinu ulogu u sukobima, razlikujući ih od stradalnika, koji su možda imali neku aktivnu ulogu ili krivicu. Viktimologija se bavi analizom uzroka, pojava i posljedica stradanja, pri čemu čini razliku između izravnih i neizravnih žrtava. Izravne žrtve su djeca koja su izravno pogođena ili ranjena, dok neizravne žrtve uključuju osobe čija su prava narušena ili dovedena u opasnost zbog kaznenih djela koja su izvršena protiv drugih (Graovac, 2002).

Dječji domovi, uključujući kuće, vrtiće, škole, igrališta te socijalne i zdravstvene ustanove, često su bili uništeni. Stoga su mnoga djeca bila smještena u javna skloništa, podrume ili druga privremena utočišta gdje su im pružene osnovne mjere zaštite i pomoći (Bunjevac, 1992).

Podaci dostupni iz različitih izvora o broju poginule djece u Republici Hrvatskoj variraju. Prema Andriji Hebrangu, na "hrvatskoj strani" poginulo je 345 djece. S druge strane, Neda Aberle izvještava da je broj poginule djece iznosio čak 404 (Bošnjak Mejaški, 1992).

Podaci o broju ranjene djece u Hrvatskoj također nisu jasno specificirani, a izvori pružaju samo približan podatak od "više od 900 djece, pretežno na području istočne Slavonije" (Baričić, 1993).

Uspjeh organizacije nastave putem Radio-škole početkom listopada 1991. godine otkrio je nedostatke u pripremi za zaštitu školskih učenika od ratnih prijetnji, kao i neadekvatan odgovor na ratne uvjete tijekom sukoba u Bosanskoj Posavini (Kevo, 1992).

Autor Kevo navodi da unatoč nastojanjima da se nastava organizira na najbolji mogući način, školstvo slavonskobrodske općine 1991./92. godinu pamti kao jedno od najtežih i najopasnijih razdoblja. Nastavni program je ispunjen samo 53 posto, a mnoge škole i dječji vrtići pretrpjeli su teška oštećenja uslijed topničkih napada. Sedam od osam vrtića u Brodskoj regiji je uništeno ili ozbiljno oštećeno, dok je 21 od 65 škola pretrpjelo štetu. Među srednjim školama, osim gimnazije, najviše je stradala Tehnička škola (Kevo, 1992).

Potaknuta ozbiljnim prijetnjama životima i zdravlju djece, lokalna vlast je 1992. godine odlučila provesti hitnu evakuaciju. Ova mjera obuhvatila je premještanje približno 13.800 učenika te oko 1.300 nastavnika i profesora. Zbog nemogućnosti održavanja nastave u redovnim uvjetima, Strojarski fakultet je, počevši od lipnja 1992., organizirao nastavu u prostorijama osnovne škole u Pleternici, a zatim je, od 21. rujna, cijeli fakultet preseljen u Požegu (Baričić, 1992).

Podaci koji uključuju približno 900 djece koja su zadobila povrede, više od 200 djece koja su bila zatvorena u srpskim logorima, oko 4.300 djece koja su ostala bez jednog ili oba roditelja, te broj djece koja su provela duže vrijeme u skloništima, kao i djeca prognanika i izbjeglica, jasno ukazuju na to da Republika Hrvatska gotovo 30 godina nakon završetka Domovinskog rata i dalje suočava s ozbiljnim izazovima u vezi s naknadnom viktimizacijom djece koja su pretrpjela stradanja. Uz to, treba uzeti u obzir i nekoliko stotina članova obitelji žrtava rata. Nekada traumatizirana djeca, koja su danas odrasle osobe, zaslužuju posebnu pažnju i podršku kako bi se nosila s posljedicama svojih trauma, uključujući gubitak doma, život u obiteljskom okružju pogođenom depresijom, prekid obrazovanja, loše uvjete smještaja i prehrane te drastične promjene u zajednici. Ulaganje u psihosocijalnu podršku za ove osobe ključno je za njihovu prilagodbu i integraciju u sadašnje životne uvjete (Hebrang, 2013).

Nažalost, u Republici Hrvatskoj ne postoji sveobuhvatan registar žrtava i stradalnika Domovinskoga rata. Nedostatak političke, administrativne i javne pažnje doveo je do toga da neki članovi civilnog društva relativiziraju značaj Domovinskoga rata, što uključuje i samu činjenicu žrtava i stradalnika. Julijana Rosandić, predsjednica Zajednice udruga hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskoga rata, ukazuje da se uzroci takvog stava trebaju ispitati „...kroz prizmu osobnih interesa, materijalnih prava određenih skupina, ideoloških stavova, političkih namjera, neznanja, i nostalgije za bivšom državom. (...) Čini se da nedostaje političke volje i odgovornosti prema temeljnim vrijednostima Republike Hrvatske, uključujući žrtve Domovinskoga rata. Istina se mora braniti, jer je ona neodvojiv dio ljudskog dostojanstva...“ (Brekalo, Stipić, 2021).

Primjer radikalne naknadne viktimizacije jasno se očituje u medijskom selektivnom pristupu sjećanju na žrtve: „...Svake godine, prilikom komemoracija žrtava zločina tijekom Domovinskoga rata, u središtu pažnje često se nalaze imena djece koja su poginula namjerno i iz neposredne blizine. U takvim emotivnim trenucima, potrebno je s pijetetom odati počast svima poginuloj djeci i izraziti nadu da se takve tragedije nikada neće ponoviti. Svijest o velikom broju ubijene djece i pogođenih obitelji u određenim razdobljima i područjima trebala bi nas navesti da ne ističemo samo smrt pojedinaca ili jedne obitelji. Nažalost, neki već godinama, 7. prosinca, koriste jednu strašnu tragediju i zločin kao sredstvo za isticanje, što postavlja pitanje ozbiljnosti njihovog pristupa žrtvama...“ (Brekalo, Stipić, 2021).

Nazor ističe da je tijekom velikosrpske agresije na Hrvatsku iz neposredne blizine poginulo najmanje 40 djece. Manipulacija žrtvama nije zaobišla niti instituciju Hrvatskoga

sabora, što ilustrira slučaj izlaganja saborske zastupnice srpske nacionalne manjine od 8. prosinca 2020. godine (Hebrang, 2013).

Nasuprot tome, primjeri kvalitetne brige za žrtve i stradalnike mogu se vidjeti u radu „Obiteljskoga centra“ rimokatoličke župe „Duha Svetoga“ u Slavonskom Brodu i organizacije „Hrvatska akcija za život“. Tijekom rata, ove institucije pružale su financijsku i moralnu podršku djeci koja su izgubila roditelje u Hrvatskoj i susjednoj Bosni i Hercegovini. Ova pomoć ostvarivana je putem „kumstva“, gdje su djeca povezivana s donatorima iz različitih dijelova svijeta (Anić, 1993).

Dana 21. svibnja 2016. godine u Slavonskom Brodu svečano je otkriven spomenik pod nazivom „Prekinuto djetinjstvo“, posvećen poginuloj djeci u Domovinskom ratu Hrvatske. Ova inicijativa rezultat je suradnje između „Zajednice udruga hrvatskih civilnih stradalnika iz Domovinskog rata Hrvatske“ i Ministarstva hrvatskih branitelja, koje je također osiguralo sredstva za izgradnju spomenika (Hebrang, 2013).

DO DATUMA	UBIJENA/POGINULA DJECA	RANJENA DJECA
05. 07. 1991.	1	6
25. 08. 1991.	2	13
04. 09. 1991.	4	40
19. 09. 1991.	6	64
01. 10. 1991.	17	101
29. 10. 1991.	32	196
12. 12. 1991.	45	282
04. 01. 1992.	49	312
25. 01. 1992.	50	320
29. 02. 1992.	55	327
24. 03. 1992.	58	332

Tablica 1: Djeca koja su stradala, uključujući ubijenu, poginulu i ranjenu, tijekom Domovinskog rata (05. srpnja 1991. - 24. ožujka 1992. godine)

Izvor: (Bunjevac, 1992:15)

5. PROGONSTVO DJECE

Unatoč značajnom broju djece koja su poginula, ubijena ili ranjena tijekom rata, najbrojnija kategorija dječjih žrtava čine prognana i izbjegla djeca. Prije svega, potrebno je jasno razlikovati ta dva pojma, iako na prvi pogled djeluju slično. Prema Konvenciji o statusu izbjeglica iz 1951. godine, izbjeglice su osobe koje su, zbog specifičnih okolnosti poput rata, bile prisiljene napustiti svoju zemlju i potražiti utočište u drugoj državi. Dakle, iako izbjeglice formalno donose odluku o odlasku, taj čin nije rezultat slobodnog izbora, već nužde uslijed prijetnji ili straha od budućih sukoba i opasnosti koje im prijete. Zbog ugroženosti života i njegovih osnovnih uvjeta, često nisu u mogućnosti ili ne žele povratak u svoju domovinu (Anić, 1993).

Prognanici su, za razliku od izbjeglica, prisiljeni napustiti svoj dom pod prijetnjom ili naredbom agresora, najčešće unutar vlastite zemlje ili regije. Ključna razlika leži u tome da izbjeglice, iako su prisiljene na odlazak zbog ratnih okolnosti, donose odluku da napuste svoju državu i potraže sigurnost u inozemstvu. Prognanici, međutim, ne biraju napuštanje doma, već su prisiljeni iseliti unutar vlastitih granica zbog neposredne opasnosti ili nasilne prisile. Ovaj prisilni oblik iseljavanja odražava se u njihovom statusu i zaštiti (Anić, 1993).

Prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske te analizama strukture stanovništva, smatra se da je do kraja trećeg mjeseca 1992. godine ukupan broj izbjeglica i prognanika koji su napustili ratom pogođene teritorije premašio 710 000 osoba. 325 806 od 710 000 osoba bilo je registrirano unutar Hrvatske, dok su ostali pronašli utočište izvan njenih granica, najčešće u Srbiji, Njemačkoj, Austriji, Mađarskoj i drugim zemljama. Procjenjuje se da je gotovo polovica svih prognanika i izbjeglica bila djeca. Do kraja 1992. godine, u Hrvatskoj je bilo približno 350 000 prognane djece. Do 1995. godine, prema informacijama koje je prikupio Ured za ratne žrtve, broj prognane djece iznosio je 45 000, dok je broj izbjegle djece dosegao 58 000 (Hebrang, 2013).

Iako djeca izbjeglice dijele iskustvo prisilnog napuštanja domovine, ona nisu jednolična skupina. Njihova iskustva značajno variraju ovisno o spolu, dobi te o tome jesu li napustila zemlju sama ili uz pratnju roditelja ili drugih članova obitelji. Promjena životne sredine i napuštanje dosadašnjeg načina života predstavljaju snažan izvor stresa za djecu u takvim okolnostima. Proces socijalizacije i integracije u novu sredinu zahtijeva prilagodbu, u čemu ključnu ulogu igraju roditelji, osobito majka, kao i institucije poput škole i crkve. Ipak,

najvažniji faktor u suočavanju djeteta sa stresom te sposobnost da prevlada prijetnje i nastavi sa svakodnevnim životom leži u njegovoj osobnosti te načinu na koji interpretira i razumije situaciju u kojoj se našlo (Anić, 1992).

5.1. Psihološke traume djece kao posljedica rata

Svaki rat ostavlja trajne psihološke posljedice na djecu, jer život u ratnim uvjetima predstavlja kontinuiranu prijetnju koja narušava njihovu osnovnu potrebu za zaštitom i sigurnošću, koju inače pružaju obitelj i dom. Djetinjstvo u ratom pogođenim područjima, ali i u onima koja su blizu sukoba, obilježeno je stalnim strahom i nesigurnošću, što ozbiljno utječe na dječju psihu. Djeca, zbog svoje dobi i emocionalne nezrelosti, nisu u stanju u potpunosti razumjeti događaje oko sebe niti se nositi s njima. U ratnim okolnostima ona gube osjećaj sigurnosti. Ako su djeca fizički ozlijeđena, suočavaju se i s gubitkom tjelesnih sposobnosti, doma kao i zajednice. No, najteži gubitci za dijete u ratnim okolnostima često su smrt voljenih ili prisilno udaljšavanje od obitelji (Kuterovac, 1994).

Rat kao izraz ljudske destruktivnosti ima posebno štetan učinak na djecu, jer može duboko narušiti njihovu osnovnu percepciju svijeta i odnosa s ljudima. Nedostatak osnovnih životnih uvjeta, osobito u dugotrajnim opsadama stvaraju kod djeteta osjećaj nesigurnosti i gubitka sigurnosne baze. Djeca, zbog svoje emocionalne, socijalne i kognitivne nezrelosti, počinju percipirati svijet kao nestabilno i opasno mjesto, a ljude kao nepouzđane i potencijalno opasne. Susreću se sa scenama nasilja, ubojstava i zlostavljanja, čemu nisu u stanju dati smisao. Posebno traumatično u Domovinskom ratu bilo je to što su dojučerašnji susjedi i poznanici postajali neprijatelji, što je dodatno pojačavalo zbunjenost i tjeskobu kod djece. U tim okolnostima, djeca često doživljavaju duboke traume koje zbog prisutnog stresa, straha i osjećaja bespomoćnosti rezultiraju dugotrajnim psihološkim posljedicama. Trauma doživljena u ratnim uvjetima može nadmašiti dječje kapacitete za suočavanje, što rezultira emocionalnim i psihosomatskim poremećajima, koji ozbiljno utječu na njihovo tjelesno i mentalno zdravlje. (Bunjevac, 1992).

Što će kod djeteta izazvati traumu ovisi o mnogim čimbenicima, poput njegove dobi, spola, ali najviše o njegovom individualnom doživljaju i iskustvu situacije. Ipak, može se ustvrditi da su događaji poput gubitka roditelja ili bliskih članova obitelji među najtežim

traumama za dijete. Takvi gubici ne samo da djetetu oduzimaju voljene osobe, već i osjećaj sigurnosti i stabilnosti koji su ti odnosi pružali. Prema podacima koje iznosi Andrija Hebrang, tijekom rata 4.285 djece ostalo je bez jednog roditelja, dok je 54 djece izgubilo oba roditelja, što dodatno ilustrira dubinu njihove tragedije (Hebrang, 2013).

Iako je gubitak bliske osobe uvijek izvor duboke boli i tuge za djecu, posebno su teški slučajevi u kojima je dijete svjedočilo smrti nekog od članova obitelji. Prisutnost tijekom ubojstva voljene osobe predstavlja izrazito traumatično i zastrašujuće iskustvo koje može ostaviti trajne psihološke posljedice. Takvi događaji često stvaraju najintenzivnije emocionalne traume s dugoročnim utjecajem na djetetov psihološki razvoj (Kuterovac, 1994).

Ranjavanje djeteta ili roditelja tijekom ratnih okolnosti predstavlja izuzetno traumatično iskustvo, jer odlazak u bolnicu radi liječenja često rezultira fizičkim odvajanjem djeteta od roditelja. Neizvjesnost o sudbini članova obitelji i stalni strah za njihovu sigurnost, bez obzira na to jesu li djeca fizički s roditeljima ili su odvojena, dodatno povećavaju razinu stresa. Posebno je važno istaknuti da se ponovljeno izlaganje ovakvim traumatičnim događajima pokazalo znatno štetnijim od jednokratnih iskustava. Sve to ukazuje na to da ratne situacije i osjećaj nesigurnosti stvaraju duboke emocije straha, boli i tuge kod djece, koja zbog svoje dobi i osjetljivosti puno teže podnose takve okolnosti nego odrasli (Bunjevac, 1992).

Reakcije djece na nasilne i traumatične događaje, bilo da ih izravno dožive ili promatraju, uvelike ovise o njihovim individualnim karakteristikama. Ipak, istraživanja pokazuju da su najčešće reakcije na ratne traume i ekstremni stres povezan s njima tjeskoba i strah. Strah se najčešće javlja u obliku straha od odvajanja, brige za sigurnost roditelja ili skrbnika, te straha za vlastiti život. Uz to, djeca često doživljavaju nametljive i uznemirujuće misli i fantazije, budući da su konstantno izložena ratnim prizorima, zvukovima i mirisima, što ulazi u njihovu podsvijest. Zbog toga im je otežana koncentracija i pažnja, a mogu se povući u sebe, osjećati tugu ili depresiju, što može rezultirati povučenim ponašanjem ili osjećajem krivnje. S druge strane, u nekim slučajevima dijete može razviti agresivno ponašanje, oponašajući obrasce koje vidi u svojoj okolini, posebno kod roditelja. Pored emocionalnih reakcija, često su prisutni poremećaji spavanja poput nesanice i noćnih mora, kao i psihosomatski simptomi poput glavobolja, vrtoglavica, tikova i drugih fizičkih reakcija na stresne okolnosti (Bunjevac, 1992).

U ovom kontekstu, neizostavno je spomenuti posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), koji pogađa i odrasle i djecu nakon izloženosti izrazito traumatičnim događajima. PTSP se

javlja kao posljedica doživljenih situacija čiji intenzitet nadmašuje normalno ljudsko iskustvo. Karakteristično je da se simptomi ne manifestiraju odmah, već mogu nastupiti tek nakon nekoliko mjeseci ili godina od traumatskog događaja. Situacije koje mogu dovesti do ovog poremećaja kod djece uključuju ozbiljne prijetnje njihovom životu ili fizičkom integritetu, ugroženost života roditelja ili drugih bliskih osoba, iznenadni gubitak voljene osobe, gubitak doma, te prisutnost tijekom ubojstva, ranjavanja ili mučenja. Klinička slika PTSP-a varira, ali kod djece je čest ponovni doživljaj traumatskih događaja kroz uznemirujuće slike i sjećanja. Također, dijete može razviti opsesivnu igru, imati poteškoće sa spavanjem, bojati se spavati samo, te doživljavati zastrašujuće snove. Osim toga, strah od odvajanja od bliskih osoba i izbjegavanje situacija koje podsjećaju na traumu dodatno kompliciraju oporavak (Bunjevac, 1992).

6. DJECA KAO SUDIONICI DOMOVINSKOG RATA

Djeca, kao najranjiviji članovi društva, doživjela su teške posljedice rata te predstavljaju posebno tragičnu skupinu u kontekstu sukoba koji je obilježio Hrvatsku početkom 1990-ih. Izložena fizičkom nasilju, prisilnim migracijama, teškim psihološkim traumama i obrazovnim poremećajima, djeca su prolazila kroz iskustva koja su ih trajno obilježila. Rat je imao brutalne izravne posljedice na djecu, koja su se suočila s opasnostima poput granatiranja, mina i borbenih sukoba. Ova djeca nisu bila samo pasivni promatrači, već su često bila izravno pogođena ratom, suočena s brojnim rizicima, gubicima i traumama. Razmatranje njihove uloge i iskustava pruža dublji uvid u širu sliku rata i njegovih dugoročnih posljedica na društvo. Prema različitim izvorima, u Domovinskom ratu poginulo je 402 djece. Ove žrtve nisu bile samo kolateralne, već su mnoge stradale u napadima na civilna područja i namjernim nasilnim incidentima. Primjeri uključuju bombardiranja naseljenih mjesta i napade na izbjegličke kolone, što je rezultiralo smrću i ranjavanjem mnoge djece (Fagač, 1994).

Granatiranja i sukobi doveli su do razaranja škola, bolnica i domova, čime su djeca bila direktno izložena ratnim strahotama. Ozljede od eksplozivnih sredstava često su bile fatalne ili su rezultirale trajnim invaliditetom. Mnoge su obitelji izgubile djecu u granatiranjima ili zbog mina postavljenih oko njihovih domova i na putovima koji su koristili. Granatiranja su djeci oduzela ne samo fizičku sigurnost već i emocionalnu stabilnost, a mnoga djeca su izgubila roditelje ili druge bliske osobe (Fagač, 1994).

Prisilno raseljavanje tijekom rata bilo je sudbina mnoge djece, pri čemu su najbrojnije žrtve bile upravo one koje su postale prognanici ili izbjeglice. Prema procjenama Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske te podacima o demografskoj strukturi stanovništva, procjena pokazuje da je do kraja 1992. godine, Hrvatska imala oko 350.000 djece koja su bila prognana ili izbjegla. Nadalje, prema informacijama iz Ureda žrtava rata do 1995. godine zabilježeno je dodatnih 45.000 prognane i 58.000 izbjegle djece (Hebrang, 2013).

Djeca su se suočila s gubitkom stabilnosti i sigurnosti, često smještena u izbjegličke kampove ili privremena skloništa gdje su uvjeti života bili izrazito teški. Raseljavanje je izazvalo prekide u obrazovanju i socijalizaciji, što je dodatno pogoršavalo psihološke posljedice. Okruženi nesigurnošću i nestalnim uvjetima života, izbjeglički kampovi postali su nova stvarnost za mnogu djecu. Život u izbjeglištvu bio je obilježen nesigurnošću, stresom i često neadekvatnim uvjetima za život, uključujući nedostatak osnovnih higijenskih potrepština,

hrane i zdravstvene skrbi. U takvim okolnostima, djeca su bila podložna zdravstvenim problemima poput pothranjenosti, infekcija i drugih bolesti. Također, emocionalni stres izazvan gubitkom doma i života u nestabilnim uvjetima imao je dugoročne posljedice na mentalno zdravlje djece. Emocionalne rane uzrokovane ratom često su duboke i trajne, ostavljajući djecu da se suočavaju s trajnim psihološkim posljedicama. Izbjeglance i prognanice čine značajan dio civilnih stradalnika Domovinskoga rata, s obzirom na to da je vrlo vjerojatno kako će prisilno napuštanje vlastitog doma te život u progonstvu ili izbjeglištvu ostaviti dugotrajne psihološke posljedice. Iskustvo gubitka doma i zajednice te suočavanje s nesigurnošću i strahom od neizvjesne budućnosti mogu dovesti do ozbiljnih emocionalnih i mentalnih problema, koji nerijetko ostaju prisutni i godinama nakon završetka sukoba (Bunjevac, 1992).

Psihosocijalne posljedice rata na djecu bile su duboke i trajne. Djeca koja su izravno svjedočila nasilju ili su izgubila članove obitelji često su patila od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), anksioznosti i depresije. Kao što smo već spomenuli, neizvjesnost oko sudbine bliskih osoba i strah za njihovu sigurnost također mogu biti snažan izvor stresa, bez obzira na to je li dijete u pratnji roditelja ili ih je razdvojila ratna situacija. Taj osjećaj zabrinutosti dodatno opterećuje djetetovu emocionalnu stabilnost (Kuterovac, 1994).

Mnoge su studije pokazale da djeca koja su proživjela ratne traume imaju povećan rizik od mentalnih poremećaja, poremećaja u ponašanju i poteškoća u socijalizaciji. Ratne traume ostavljaju duboke posljedice na dječji razvoj, često rezultirajući dugotrajnim emocionalnim i psihološkim problemima. Organizacije poput UNICEF-a i Crvenog križa uložile su napore u pružanju psihosocijalne podrške djeci tijekom i nakon rata. Programi rehabilitacije usmjereni su na pružanje emocionalne podrške, obrazovnih programa i aktivnosti koje pomažu djeci da se nose s traumama i integriraju u društvo. Međutim, potreba za dugoročnom psihološkom pomoći ostaje visoka, s obzirom na intenzitet trauma kojima su djeca bila izložena. Psihosocijalna podrška ključna je za oporavak djece pogođene ratom, no resursi su često nedovoljni za sve potrebe (Kuterovac, 1994).

Rat je ozbiljno poremetio i obrazovanje djece. Mnoga djeca nisu mogla pohađati školu zbog oštećenja ili uništenja školskih zgrada, te su bila prisiljena nastavu pratiti u improviziranim uvjetima poput podruma ili privremenih skloništa. Oko 200 škola je bilo uništeno ili oštećeno tijekom sukoba, što je dodatno otežalo nastavak obrazovanja. Obrazovanje je bilo među prvim žrtvama rata, ostavljajući djecu bez stabilne školske sredine. Također, zbog raseljavanja i izbjeglištva, mnoga su djeca morala prekinuti školovanje na dulje vrijeme ili su se suočila s

preprekama pri nastavku obrazovanja u novim sredinama. To je rezultiralo dugoročnim utjecajem na njihovo obrazovno postignuće i mogućnosti za budućnost. Mnoge škole su morale prilagoditi nastavni plan i program te organizirati nastavu u neadekvatnim uvjetima, što je utjecalo na kvalitetu obrazovanja. Prekinuto obrazovanje ostavlja trajne posljedice na djecu, smanjujući njihove buduće mogućnosti i obrazovna postignuća. Rat je također utjecao na sociokulturni razvoj djece. Gubitak doma, zajednice i kulturnih identiteta ostavio je dubok trag na njihov osjećaj pripadnosti i identiteta. Djeca su se često suočavala s teškoćama u integraciji u nove zajednice i društvene okvire, što je otežavalo njihov razvoj i prilagodbu. Promjene u životnim uvjetima, gubitak prijatelja i rodbine te rušenje zajednica izazvali su osjećaj nesigurnosti i otuđenosti (Kuterovac, 1994).

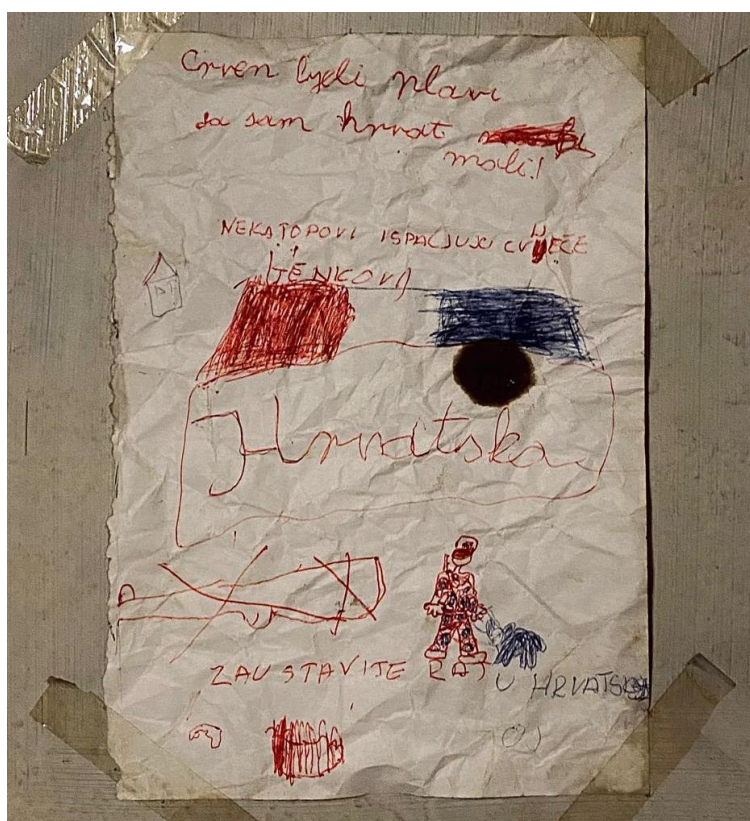
U mnogim slučajevima, djeca su bila prisiljena prilagoditi se novim kulturnim i socijalnim kontekstima, što je zahtijevalo značajan emocionalni napor. Kulturni identitet i tradicija koji su bili važan dio njihova života često su bili izgubljeni ili oslabljeni zbog ratnih okolnosti. To je imalo dugoročne posljedice na njihovu sposobnost da se integriraju u društvo i razviju osjećaj pripadnosti. Gubitak kulturnog identiteta i tradicije dodatno je otežao prilagodbu djece na nove životne uvjete, što je utjecalo na njihov osjećaj pripadnosti i identiteta (Kuterovac, 1994).

Kada govorimo o zdravstvenim posljedicama rata na djecu, ona uključuju fizičke ozljede i bolesti uzrokovane lošim životnim uvjetima. Pristup zdravstvenoj skrbi bio je otežan zbog uništenja zdravstvenih ustanova i nedostatka medicinskog osoblja i lijekova. Djeca su bila izložena riziku od infekcija, pothranjenosti i drugih zdravstvenih problema uslijed neadekvatnih uvjeta života u izbjegličkim kampovima i okupiranim područjima. Rat je također doveo do pogoršanja općeg zdravstvenog stanja djece, s mnogima koji su patili od dugotrajnih zdravstvenih problema uslijed traume i loših životnih uvjeta. Nedostatak adekvatne medicinske skrbi i higijenskih uvjeta dodatno je pogoršao zdravstvene probleme djece, čime su njihove osnovne potrebe za zdravljem bile ozbiljno ugrožene. Zdravstveni problemi djece u ratu često su bili zanemareni, što je dovelo do ozbiljnih dugoročnih posljedica po njihovo zdravlje (Kuterovac, 1994).

Djeca su tijekom Domovinskog rata pretrpjela ogromne fizičke, psihološke i socijalne posljedice. Ratna stradanja djece ilustriraju brutalnost sukoba i potrebu za sveobuhvatnom pomoći kako bi se ublažile posljedice takvih događaja.

7. PREKINUTO DJETINJSTVO

Prema podacima prikupljenim od strane Zajednice udruga hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskoga rata, na znanstvenom simpoziju nazvanom "Otvaranje imenika – Ubijena i ranjena djeca u Domovinskom ratu", izneseni su potvrđeni podaci o 402 poginule ili ubijene djece te više od 1200 ranjenih. Posebno je tragičan primjer Slavenskog Broda, gdje je stradala čitava školska učionica, dok su mnoge dječje žrtve zabilježene i u gradovima poput Vukovara, Dubrovnika, Zadra i Osijeka.³

Slika 4. Dječji rad

Izvor: Mjesto sjećanja – Vukovarska bolnica

Crven, bijeli, plavi – ja sam Hrvat mali!

Neka topovi (tenkovi) ispaljuju cvijeće.

Hrvatska

Zaustavite rat u Hrvatskoj!

³ Sažetak i zaključci znanstvenog simpozija Otvaranje imenika – ubijena i ranjena djeca u Domovinskom ratu. – Izv. prof. dr. sc. Vlatka Vukelić, travanj 2019., <https://vlatkavukelic.com/2019/05/10/sazetak-i-zakljucci-znanstvenog-simpozija-otvaranje-imenika-ubijena-i-ranjena-djeca-u-domovinskom-ratu-travanj-2019/>, pristup ostvaren 19.09.2024.

Vukelić je istaknula kako je Domovinski rat bio posebno tragičan za djecu, koja nisu bila pošteđena ratnih strahota, već su se često nalazila na prvoj crti bojišnice. „Procjenjuje se da je oko milijun djece bilo izloženo ratnim uvjetima, dok je šest stotina tisuća njih bilo izravno pogođeno sukobima. Mnogima su stradali roditelji ili bliski članovi obitelji, a brojni domovi su bili uništeni. Prvi Vladin izvještaj iz 1996. iznio je podatke o ubijenoj djeci u Hrvatskoj, navodeći brojku nešto veću od 300, no već pet godina kasnije taj broj je porastao na 350, a danas se procjenjuje da je oko 400 djece poginulo tijekom sukoba. Posebno je strašno da je u prvih šest mjeseci rata ubijeno 110 djece. Najmlađa žrtva imala je samo dva mjeseca, a djeca su najčešće stradala uslijed zrakoplovnih i topničkih napada te od vatrenog oružja. Nažalost, i dalje nemamo sveobuhvatnu knjigu koja bi precizno evidentirala sve žrtve, a jedini pouzdani podaci dolaze iz bolničkih evidencija koje bilježe ranjavanje 1260 djece.“⁴

Djeca iz Slavanskog Broda i Vukovara doživjela su ozbiljne psihološke traume zbog ratnih strahota kojima su bila izložena. Mnogi su razvili simptome posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), uključujući noćne more, anksioznost, depresiju i probleme s koncentracijom: djeca koja su preživjela opsade i granatiranja suočila su se s dugotrajnim psihološkim posljedicama koje su zahtijevale stručnu terapiju i podršku.

7.1. Slavonski Brod

Slavonski Brod, grad smješten na desnoj obali rijeke Save, bio je ključna točka u sukobima tijekom Domovinskog rata zbog svoje strateške pozicije na granici s Bosnom i Hercegovinom. Grad je bio meta neprekidnog granatiranja i zračnih napada, što je uzrokovalo velika razaranja i ljudske gubitke. Svakodnevni napadi na Slavonski Brod započeli su u ožujku 1992. godine i nastavili se intenzivno do kraja rata, ostavljajući grad devastiranim. Djeca u Slavanskom Brodu bila su izložena stalnim granatiranjima i napadima iz zraka (Brekalo, Stipić, 2021).

⁴ Ubijena djeca u Domovinskom ratu. „Najviše ih je ubijeno u prvih 6 mjeseci agresije na RH i to njih 110!“ – Izv. prof. dr. sc. Vlatka Vukelić, svibanj 2019., <https://vlatkavukelic.com/2019/05/25/dr-sc-vukelic-o-ubijenoj-djeci-u-domovinskom-ratu-najvise-ih-je-ubijeno-u-prvih-6-mjeseci-agresije-na-rh-i-to-njih-110/>, pristup ostvaren 20.09.2024.

Slika 5. Geografski položaj Slavonskog Broda

Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Domovinski_rat#/media/Datoteka:JNA_offensive_plan_1991_-_hr.svg

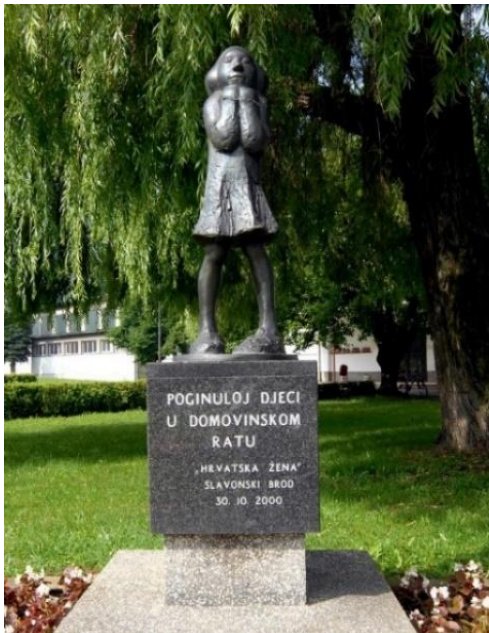
Djeca koja su 1992. godine odrastala u Slavonskom Brodu suočavala su se s ratnom svakodnevicom obilježenom neprestanim prijetnjama iz zraka i s kopna. Neprekidni napadi uzrokovali su smrt, ozljede i uništenje domova i škola. Djeca su često bila prisiljena provoditi vrijeme u skloništim, udaljena od sigurnosti svojih domova i normalnog djetinjstva. Psihološki stres uzrokovan neprekidnim bombardiranjem i životom u skloništim imao je dugoročne posljedice na njihovo mentalno zdravlje i ostavio trajne psihološke ožiljke. Skloništa u kojima su boravili često su bila neadekvatna za dugotrajan boravak, bez osnovnih higijenskih uvjeta i dovoljno prostora. Skloništa su pružala privremenu zaštitu, ali su također bila mjesta gdje su djeca trpjela fizičke i emocionalne neugodnosti (Brekalo, Stipić, 2021).

Najkrvaviji dan u povijesti Slavanskog Broda desio se 3. svibnja 1992. kada je granatirano naselje Jelas i gdje pogiba devetoro djece, najmlađe s nepune dvije godine. Dana 27. svibnja, granata je pogodila dječje igralište, usmrivši troje djece, dok je četvero teško ranjeno. Tijekom svibnja 1992. godine, Slavonski Brod izgubio je 14 mladih života. U narednim mjesecima – lipnju, srpnju, kolovozu i rujnu – poginulo je još 10 djece. Nakon listopada, eksplozivne naprave, mine i zaostalo oružje prouzročili su smrt između 19 i 31 djeteta, ovisno o različitim izvorima, na području Slavanskog Broda i okolice (Brekalo, Stipić, 2021).

Škole u Slavanskom Brodu bile su uništene ili teško oštećene, što je prekidalo obrazovanje djece. Nastava je često organizirana u improviziranim uvjetima, poput podruma ili privremenih skloništa. Ovi uvjeti dodatno su otežavali koncentraciju i učenje, a mnogi učenici su izgubili godinu školovanja zbog prekida nastave. Nedostatak kontinuiteta u obrazovanju imao je dugoročne posljedice na njihov akademski uspjeh i mogućnosti za budućnost. Obrazovanje je bilo među prvim žrtvama rata, ostavljajući djecu bez stabilne školske sredine (Brekalo, Stipić, 2021).

U Slavanskom Brodu dignuta su dva spomenika posvećena sjećanju na 402 djece koja su izgubila živote tijekom Domovinskog rata. Spomenik pod nazivom "*Djevojčica*" postavljen je 2000. godine u neposrednoj blizini Osnovne škole Hugo Badalić. Spomenik "*Prekinuto djetinjstvo*", autora Petra Dolića i Petre Tončić Lipovšćak, kroz motiv nedovršene slagalice simbolizira nedovršene živote ovih žrtava i služi kao stalni podsjetnik na tragične gubitke nepovratno izgubljenih života mladih. Ovaj spomenik ne samo da odaje počast stradalima, već i educira buduće generacije o cijeni rata.⁵

⁵ Prekinuto djetinjstvo. U Slavanskom Brodu otkriven spomenik poginuloj djeci u Domovinskom ratu. Poslovni portal, svibanj 2016., <https://poslovniportal.hr/prekinuto-djetinjstvo-u-slavanskom-brodu-otkriven-spomenik-poginuloj-djeci-u-domovinskom-ratu/>, pristup ostvaren 20.09.2024.

Slika 6. Spomenik "Djevojčica"

Slika 7. Spomenik „Prekinuto djetinjstvo“

Izvor: <https://www.vecernji.hr/vijesti/podizu-spomenik-za-svu-poginulu-djecu-991484/galerija-126490?page=1>

Izvor: <https://branitelji.gov.hr/vijesti/svecano-otkrivanje-spomen-obilježja-djeci-poginuloj-u-domovinskom-ratu-u-republici-hrvatskoj-prekinuto-djetinjstvo/1338>

7.2. Vukovar

Bitka za Vukovar započela je 25. kolovoza 1991., a završila 18. studenoga iste godine padom obrane grada. Točan broj žrtava Vukovara nije poznat, no procjenjuje se da je oko 900 branitelja poginulo tijekom borbi unutar grada, dok je njih 600 pogubljeno na Ovčari i drugim lokacijama nakon sloma Vukovara. Oko 1.000 osoba poginulo je u borbama na širem području grada. U bitci je stradalo približno 1.000 civila, uključujući 86 djece, od kojih je najmlađe bilo šestomjesečno dijete. Većina žrtava smrtno je stradala od granatiranja. Ukupno je ranjeno 2.500 osoba, od kojih je 570 ostalo trajno invalidizirano, a 858 djece ostalo je bez jednog ili oba roditelja.⁶

⁶ Vukovarske žrtve. Među 4 000 ubijenih stradalo i 86 djece. OsijekNews.hr – vijesti i događanja u Osijeku, studeni 2020., <https://osijeknews.hr/vukovarske-zrtve-medu-4000-ubijenih-stradalo-i-86-djece/>, pristup ostvaren 20.09.2024.

Vukovar, zbog svog strateškog položaja i potpune okupacije 1991. godine, bilježi najveći broj civilnih žrtava rata u Hrvatskoj. Stipe Majić – branitelj, istaknuti producent, scenarist te redatelj, specijaliziran za teme povezane s Domovinskim ratom, naglašava da je u ovom gradu poginulo 86 djece. On također ukazuje na zabrinjavajuću činjenicu da nije istina da su djeca izgubila živote isključivo zbog ratnih napada kao što je, na primjer, granatiranje. Nego su se dogodile i egzekucije, o čemu se često ne raspravlja.⁷

Dugi niz godina nakon završetka Domovinskog rata, imena poginule djece često su se navodila isključivo kao statistički podaci, bez dubljih istraživanja njihovih individualnih životnih priča i konteksta njihovih obitelji. Stipe Majić, u suradnji sa scenaristicom Slavicom Šnur, stvorio je dokumentarni film posvećen ovoj temi. Film naslovljen "Otkrnuti" prikazuje svjedočanstva roditelja stradale djece.⁸

Autorica Ani Galović u svojoj knjizi posebno naglašava ubojstvo trojice dječaka na Ovčari. Ubijeni su Igor Kačić (16 godina), te Dragutin Balog (17 godina) i Tomislav Baumgartner (17 godina). Također se osvrće na tragičnu sudbinu dvoje novorođenčadi. Curica po imenu Antonija Zeko, živjela je svega 13 sati. Svoj život je izgubila uslijed granatiranja agregata u vukovarskoj bolnici, odnosno zbog nestanka struje u inkubatoru. Dječak Ivan Kljaić koji je imao samo šest mjeseci ubijen je granatom dok ga je otac držao u naručju; otac je, nažalost, također poginuo od ruku neprijateljske vojske na farmi Lovas. Njihova tijela kasnije su ekshumirana iz masovne grobnice. Autorica navodi i primjere cijelih obitelji koje su stradale te ističe da ju je manjak pažnje posvećen stradanju vukovarske djece potaknula na pisanje ove knjige, koja ima za cilj doprinijeti budućim istraživanjima. Njezino djelo predstavlja prvi značajniji književni prikaz sudbina i smrti djece u Vukovaru tijekom Domovinskog rata (Galović, 2020).

⁷ Otvaranje imenika – Ubijena i ranjena djeca u Domovinskom ratu (8). Misija čuvanja istine. Glas Koncila, travanj 2019., <https://www.glas-koncila.hr/otvaranje-imenika-ubijena-i-ranjena-djeca-u-domovinskom-ratu-8-misija-cuvanja-istine/>, pristup ostvaren 20.09.2024.

⁸ Ubijena djeca u Domovinskom ratu. „Otkrnuti“. „Njihovi krikovi zovu nas da čujemo njihove roditelje, braću i sestre“. Slavica Šnur. Glas Koncila, lipanj 2020., <https://www.glas-koncila.hr/slavica-snur-scenaristica-i-redateljica-filma-o-ubijenoj-djeci-u-domovinskom-ratu-otkrnuti-njihovi-krikovi-zovu-nas-da-cujemo-njihove-roditelje-bracu-i-sestre/>, pristup ostvaren 20.09.2024.

8. PODACI O UBIJENOJ I POGINULOJ DJECI U DOMOVINSKOM RATU

Velik broj djece stradao je u najkrvavijoj godini rata, 1991., a već se 1992. počinju se objavljivati izvještaji o stravičnom stradavanju djece u Domovinskom ratu. Cilj ovih izvještaja ležao je tome da se privuče pažnja međunarodne zajednice kako bi se pružila hitna pomoć i zaštita djeci tijekom tekuće agresije na Hrvatsku. Prema informacijama prikupljenim iz raznih izvora, procjenjuje se da je broj poginule i ubijene djece tijekom Domovinskog rata 402. Ovi podaci uključuju djecu koja su smrtno stradala zbog izravnih i neizravnih ratnih aktivnosti. Veliki broj djece poginuo je zbog granatiranja naseljenih područja, škola i skloništa. Primjeri uključuju napade na već spomenute gradove Slavonski Brod i Vukovar, gdje su djeca često bila žrtve granata koje su padale na civilne ciljeve. Prema podacima Hrvatskog Crvenog križa, granatiranje je uzrokovalo najveći broj dječjih žrtava na ovim područjima. Djeca su često stradala zbog mina i neeksplozivnih ubojnih sredstava (NUS) koje su ostale nakon borbenih djelovanja. Minska polja postavljena tijekom rata još su godinama nakon sukoba predstavljala smrtonosnu prijetnju. Djeca su također bila žrtve izravnih napada na civilne konvoje i izbjegličke kolone. Takvi napadi bili su usmjereni na civilne ciljeve i doveli su do brojnih smrtnih slučajeva među djecom. Napadi na izbjegličke kolone često su bili brutalni i bez ikakvog obzira prema civilima. Ovakvo dokumentiranje ovih tragedija pokazuje brutalnu cijenu rata i naglašava važnost zaštite civilnog stanovništva, posebno djece, tijekom sukoba (Bunjevac, 1992).

Gotovo jedna trećina svih žrtava među djecom pripadala je uzrastu od 11 do 14 godina. Analizirajući razlike između spolova, dječaci su znatno češće stradali od djevojčica, čineći 65% ukupnog broja poginulih. Ova pojava može se objasniti razlikama u načinu igre i ponašanju, pri čemu su dječaci skloniji kontaktu s zaostalim eksplozivnim sredstvima, što je nažalost rezultiralo višim brojem incidenata. Autori ističu da je najveći broj stradale djece zabilježen u Istočnoj Slavoniji. Većina njih poginula je uslijed izravnog djelovanja vatrenog oružja, uključujući eksplozije tenkova, topničkih oružja i minobacača, kao i bombardiranja i raketiranja (Bunjevac, 1992).

Petnaest godina nakon završetka rata, Andrija Hebrang analizira podatke iz Registra djece koja su stradala tijekom ratnih razaranja u Hrvatskoj, ističući da je prema tim informacijama poginulo 402 djece. Ukazuje na to da ovaj broj možda nije konačan. Od ukupnog

broja žrtava, 70% djece izgubilo je život direktno uslijed projektila ispaljenih od strane neprijateljskih snaga, dok je preostalih 30% stradalo indirektno, primjerice igrajući se s ručnim bombama i drugim vrstama oružja (Hebrang, 2013).

S obzirom na smrtno stradalu i ranjenu djecu tijekom Domovinskog rata, primjetno je da Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, iako je potpisala Konvenciju o pravima djeteta neposredno prije početka sukoba, nije se pridržavala njenih odredbi. Tijekom sustavnih vojnih napada na civilne objekte, uključujući stambene zgrade, zabilježen je značajan broj smrtnih i teških stradavanja djece. Za te obimne zločine protiv djece nitko nije pravno odgovarao niti je bio osuđen (Hebrang, 2013).

Na okruglom stolu o stradavanju djece tijekom Domovinskog rata, koji je održan 16. lipnja 2024. godine u Domu kulture u Kaštel Lukšiću, ravnatelj HMDCDR-a, prof. dr. sc. Ante Nazor, iznio je podatke vezane uz ubijenu djecu. Prema trenutnim podacima HMDCDR-a, evidentirano je 385 djece koja su izgubila život tijekom Domovinskog rata. Od toga, 317 djece stradalo je na slobodnom teritoriju, uključujući i 20 hrvatske djece ubijene na teritorijima koji su okupirani, dok je 68 djece poginulo na okupiranim teritorijima, pri čemu su većinom bila srpske nacionalnosti. Ovi podaci i dalje podliježu daljnjoj verifikaciji i ažuriranju.⁹

⁹ Službeni podatci Hrvatskog memorijalno – dokumentacijskog centra Domovinskog rata o ubijenoj djeci u Domovinskom ratu. Izlaganje prof. dr. sc. Ante Nazora. Hrvatska udruga Benedikt, lipanj 2024., <https://hu-benedikt.hr/2024/06/iz-izlaganja-dr-nazora-sluzbeni-podatci-hrvatskog-memorijalno-dokumentacijskog-centra-domovinskog-rata-o-ubijenoj-djeci-u-domovinskom-ratu/>, pristup ostvaren 20.09.2024.

9. ZAKLJUČAK

Domovinski rat ostavio je duboke rane na hrvatskom društvu, posebno na djeci, koji su bili najranjiviji sudionici sukoba. Fizičke, psihološke i socijalne posljedice rata trajno su obilježile njihove živote. Dokumentacija o stradanju djece pokazuje ne samo brutalnost sukoba, već i ključnu važnost zaštite civilnog stanovništva te potrebu za kontinuiranim radom na izgradnji trajnog mira i sigurnosti za buduće generacije.

Tijekom Domovinskog rata, djeca su bila izložena mnogim opasnostima, uključujući granatiranja, mine i direktna borbena djelovanja, što je dovelo do velikog broja žrtava među najmlađima. Prema dostupnim podacima, poginulo je 402 djece, a mnogi su pretrpjeli teške ozljede ili su ostali trajni invalidi. Osim toga, rat je uzrokovao masovno raseljavanje obitelji, uništavanje domova i infrastrukture, što je izravno utjecalo na živote i psihi djece. Nestabilnost i gubitak sigurnosti postali su svakodnevica za mnoge.

Organizacije kao što su UNICEF i Hrvatski Crveni križ igrale su ključnu ulogu u pružanju neophodne pomoći. Ove organizacije su se ne samo bavile trenutnim potrebama, kao što su hrana, sklonište i medicinska pomoć, već su uspostavile i dugoročne programe za psihosocijalnu podršku i rehabilitaciju. Cilj ovih programa bio je pomoći djeci da prevladaju traume i integriraju se natrag u društvo, školovanje i svakodnevni život.

Međutim, unatoč naporima, dugoročne potrebe za psihosocijalnom podrškom i rehabilitacijom ostaju velike. Ratne traume ostavile su značajan trag na psihičko zdravlje djece koja su ih preživjela. Mnogi od njih suočavaju se s ozbiljnim posljedicama poput posttraumatskog stresnog poremećaja, tjeskobe i depresije. Ovi poremećaji predstavljaju samo dio šireg spektra emocionalnih i mentalnih poteškoća koje proizađu iz iskustava nasilja, gubitka i nesigurnosti tijekom ratnih sukoba. Osim toga, prekid obrazovanja i socijalizacije tijekom rata ostavio je dalekosežne posljedice na njihovu akademsku i socijalnu budućnost.

Hebrang (2013) ističe kako je ključna zaštita najranjivijih skupina tijekom ratnih sukoba kako bi se izbjegle slične tragedije u budućnosti. Ova izjava ističe važnost kontinuiranih napora u zaštiti civila, posebice djece, u sukobima širom svijeta. Učenja iz iskustva Domovinskog rata trebala bi voditi međunarodnu zajednicu u naporima za sprečavanje ratnih strahota i zaštitu nevinih.

Dok se Hrvatska nastavlja oporavljati i graditi iz post-ratnog stanja, lekcije naučene o važnosti zaštite i podrške djeci, kao najranjivijim članovima društva, moraju ostati u fokusu. Izgradnja mirnog društva, u kojem djeca rastu u sigurnom i stabilnom okruženju, ključna je za sprječavanje ponavljanja povijesti i osiguranje svjetlije budućnosti za sve.

10. LITERATURA

a) Knjige i članci

1. Anić, J. (1993). *Prognana i izbjegla djeca u Zagrebu*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.
2. Baričić, G. (2016). *Djeca kao žrtve Domovinskog rata u Slavonskom Brodu 1991.-1993.*, Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. Bošnjak Mejaški, V. (1992). *Djeca u ratu*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.
4. Brekalo, M., Stipić, I. (2021). *Slavonskobrodska djeca žrtve Domovinskog rata kao posljedica rata za bosansku Posavinu 1992. godine*. Mostar: Sveučilište u Mostaru.
5. Bunjevac, T. (1992). *Djeca žrtve rata u Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Uprava za informativno – psihološku djelatnost.
6. Dragojević, M. (2020). *Identiteti u ratu. Civilne žrtve u komparativnoj perspektivi*. Zagreb: Srednja Europa. Preveo: Dalibor Zrno.
7. Dukovski, D. (2012). *Ozrcaljena povijest: Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*. Zagreb: Leykam International.
8. Fabijanić Gagro, S. (2008). *Zaštita djece u oružanim sukobima u skladu rezolucijama vijeća sigurnosti UN-a*, u: Barić Punda, V. (ur.) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 58 No. 3, Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, 747-778.
9. Fabijanić Gagro, S., Jurašić, B. (2013). *Zaštita civila u modernim oružanim sukobima – međunarodnopravna rješenja u svjetlu razvoja novih tendencija zaštite*, u: Barić Punda, V. (ur.) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Vol. 50 No. 3, Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, 615-641.
10. Fagač, B. (1994). *Spasite naše duše. Djeca u domovinskom ratu 1991.-1994*. Zagreb: Birotisak.
11. Galović, A. (2020). *Mama, ne vidim nebo*. Bizovac: Ogranak Matice hrvatske u Bizovcu.
12. Goldstein, I. (2008). *Povijest 21: Hrvatska povijest*. Zagreb: Europapress holding.
13. Graovac, I. (2002). *Dilema viktimologije: žrtve i/ili stradalnici?*, Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann.

14. Hebrang, A. (2013). *Zločini nad civilima u srpsko-crnogorskoj agresiji na Republiku Hrvatsku*. Zagreb; Zadar: Udruga hrvatskih liječnika dobrovoljaca 1900.-1991. i Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
15. Kevo, M. (1992). *Rat za Hrvatsku – istočnoslavonska ratna kronika*. Vinkovci/Osijek - Antikvarijat Biblos.
16. Kuterovac, G. (1994). *Žalovanja zbog gubitka u ratu*. Zagreb: Naklada Slap, Klinika za dječje bolesti Zagreb.
17. Marijan, D. (2016). *Domovinski rat*. Zagreb: Despot infinitus: Hrvatski institut za povijest.
18. Marijan, D., Barić, N. (2020). *Raspad Jugoslavije i stvaranje hrvatske države*. Zagreb: AGM d.o.o i Hrvatski institut za povijest.
19. Toth, I. (2001). *Civilna zaštita u Domovinskom ratu*. Zagreb: Defimi,
20. "Ustav Republike Hrvatske". (1990). *Narodne novine*. Zagreb.
21. Živić, D. (2001). Izravni demografski gubitci (ratne žrtve) Hrvatske (1991.-1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i neke njihove posljedice, *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 10 No. 3 (53), 2001., 470-478.
22. Žunec, O. (1997). *Planet mina : taktičko - tehnički, humanitarni, socijalni, ekološki i međunarodnopravni aspekti uporabe kopnenih mina u suvremenom ratu*. Zagreb : Strata istraživanja.

b) Internet izvori

1. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/domovinski-rat>, pristup ostvaren 23. srpnja 2024.
2. <https://vlatkavukelic.com/2019/05/10/sazetak-i-zakljucci-znanstvenog-simpozija-otvaranje-imenika-ubijena-i-ranjena-djeca-u-domovinskom-ratu-travanj-2019/>, pristup ostvaren 19. rujna 2024.
3. <https://vlatkavukelic.com/2019/05/25/dr-sc-vukelic-o-ubijenoj-djeci-u-domovinskom-ratu-najvise-ih-je-ubijeno-u-prvih-6-mjeseci-agresije-na-rh-i-to-njih-110/>, pristup ostvaren 20. rujna 2024.
4. <https://poslovniportal.hr/prekinuto-djetinjstvo-u-slavonskom-brodu-otkriven-spomenik-poginuloj-djeci-u-domovinskom-ratu/>, pristup ostvaren 20. rujna 2024.

5. <https://osijeknews.hr/vukovarske-zrtve-medu-4000-ubijenih-stradalo-i-86-djece/>, pristup ostvaren 20. rujna 2024.
6. <https://www.glas-koncila.hr/otvaranje-imenika-ubijena-i-ranjena-djeca-u-domovinskom-ratu-8-misija-cuvanja-istine/>, pristup ostvaren 20. rujna 2024.
7. <https://www.glas-koncila.hr/slavica-snur-scenaristica-i-redateljica-filma-o-ubijenoj-djeci-u-domovinskom-ratu-otkrhnuti-njihovi-krikovi-zovu-nas-da-cujemo-njihove-roditelje-bracu-i-sestre/>, pristup ostvaren 20. rujna 2024.
8. <https://hu-benedikt.hr/2024/06/iz-izlaganja-dr-nazora-sluzbeni-podatci-hrvatskog-memorijalno-dokumentacijskog-centra-domovinskog-rata-o-ubijenoj-djeci-u-domovinskom-ratu/>, pristup ostvaren 20. rujna 2024.

11. POPIS ILUSTRACIJA

Popis slika	Stranica
Slika 1. Popis žrtava Domovinskog rata	9
Slika 2. Popis žrtava po županijama u Domovinskom ratu	10
Slika 3. Premještanje stanovništva u skloništa tijekom zračnih napada JNA na Zagreb	16
Slika 4. Dječji rad	32
Slika 5. Geografski položaj Slavenskog Broda	34
Slika 6. Spomenik " <i>Djevojčica</i> "	36
Slika 7. Spomenik " <i>Prekinuto djetinjstvo</i> "	36

Popis tablica	Stranica
Tablica 1: Djeca koja su stradala, uključujući ubijenu, poginulu i ranjenu, tijekom Domovinskog rata (05. srpnja 1991. - 24. ožujka 1992. godine)	24